

Rapakko Aija

Esi- ja alkuopetuksen seksuaalikasvatuksen oppaat opetussuunnitelmien perusteiden
näkökulmasta

Kandidaatin tutkielma

KASVATUSTIETEIDEN TIEDEKUNTA

Taito- ja taidepainotteinen luokanopettajakoulutus

2021

Oulun yliopisto

Kasvatustieteiden tiedekunta

Esi- ja alkuopetuksen seksuaalikasvatuksen oppaat opetussuunnitelmien perusteiden näkökulmasta (Aija Rapakko)

Kandidaatintutkielma, 39 sivua

kesäkuu 2021

Kandidaatin tutkielmani käsittelee esi- ja alkuopetusikäisten lasten seksuaalikasvatukseen suunnattuja oppaita Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden 1–2 vuosiluokkien sekä Kaksivuotisen esiopetuksen kokeilun opetussuunnitelman perusteiden näkökulmasta. Tutkielmassani kysyn, ”Miten suomalaiset esi- ja alkuopetukseen soveltuvat seksuaalikasvatusoppaat toteuttavat esi- ja alkuopetuksen opetussuunnitelmien seksuaalikasvatuksen sisältöjä?”. Työni keskeiset käsitteet ovat *ikätasaisuus*, jolla työssäni kuvataan lapsen ikä- ja kehitystason mukaista seksuaalikasvatusta, *kehotunnekasvatus*, joka on vaihtoehtoinen termi puhuttaessa pienten lasten seksuaalikasvatuksesta sekä *tunne- ja turvataitokasvatus*, jonka avulla tuetaan lapsen kehitystä sekä hyvinvointia.

Pienten lasten seksuaalikasvatuksen tutkimus on tärkeää, sillä seksuaalikasvatuksen sisällöillä voidaan vaikuttaa lapsen turvalliseen kasvuun ja kehitykseen usein eri tavoin. Myös teknologian nopea leviäminen, monikulttuurisuus ja lasten turvaamisen tarve seksuaaliselta hyväksikäytöltä ovat luoneet uudenlaisia tarpeita seksuaalikasvatuksen kehittämiseen ja toteutukseen. Suomalaisissa kouluissa opetus perustuu valtakunnallisiin opetussuunnitelmiin. Oppimateriaalit opettaja voi valita itse. Oman kokemukseni mukaan seksuaalikasvatus myös aloitetaan kouluissa liian myöhään. Täten päädyin tutkimaan esi- ja alkuopetuksen seksuaalikasvatuksen oppaita opetussuunnitelmien seksuaalikasvatuksen sisältöjen näkökulmasta, johon aineistopohjainen sisällönanalyysi menetelmänä antoi oppaiden systemaattista ja objektiivista analysointia varten sopivat lähtökohdat tutkimukselleni.

Tutkimukseni mukaan Perusopetuksen opetussuunnitelmien perusteiden 1–2 vuosiluokkien sisällöt kaipaavat selkeyttämistä ja yhtenäistämistä seksuaalikasvatuksen sisältöihinsä. Kaksivuotisen esiopetuksen kokeilun opetussuunnitelman perusteissa sen sijaan seksuaalikasvatuksen sisällöt olivat edustettuina selkeämmin ja laajemmin. Opetussuunnitelmien sisältö on tärkeää, jotta myös kasvatusalan ammattilaisille suunnatut seksuaalikasvatusoppaat voivat materiaalillaan vastata paremmin opetussuunnitelmien sisältöön. Puutteelliset ja epäselkeät maininnat opetussuunnitelmissa eivät ole riittäviä, vaan seksuaalikasvatus tulisi saada selkeäksi osaksi opetussuunnitelmaa, jotta oikea-aikaisen ja laadukkaan seksuaalikasvatuksen tarjoaminen turvattaisiin suomalaisissa kouluissa.

Avainsanat: seksuaalikasvatus, kehotunnekasvatus, tunnetaitokasvatus, turvataitokasvatus, esi- ja alkuopetus

Sisältö

1	Johdanto	4
2	Teoreettinen viitekehys	6
2.1	Esi- ja alkuopetusikäisten lasten seksuaalikasvatus tänä päivänä	6
2.2	Ikätasoisuus	9
2.3	Kehotunnekasvatus	11
2.4	Tunne- ja turvataitokasvatus	12
3	Seksuaalikasvatus esi- ja alkuopetuksen opetussuunnitelmissa	14
3.1	Seksuaalikasvatus perusopetussuunnitelman perusteissa vuosiluokilla 1–2	15
3.2	Seksuaalikasvatus kaksivuotisen esiopetuksen kokeilun opetussuunnitelman perusteissa	16
4	Tutkimusmenetelmänä sisällönanalyysi	19
4.1	Sisällönanalyysi tutkimusmenetelmänä ja tavoitteet	19
4.2	Tutkimusaineisto	20
4.2.1	Keho on leikki: Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä (Ingman-Friberg, Cacciatore, & Kähkönen, 2016)	20
4.2.2	Pi(m)ppelipom. Seksuaalikasvatusmateriaali, vuosiluokat 1–2 (Ruuhilahti & Åhman, 2019)	20
4.2.3	Turvallinen Oulu -hankkeen (2019–2021) aikana eri asiantuntijoiden kokoamat materiaalit	21
5	Tulokset	23
5.1	Oppaat esi- ja alkuopetuksen opetussuunnitelmien seksuaalikasvatuksen sisällöissä	23
5.1.1	Kehoitsetunto ja minäkuva	23
5.1.2	Tunne- ja turvataidot	24
5.1.3	Moninaisuus seksuaalikasvatuksessa	26
5.2	Oppaiden sisällöt opetussuunnitelmien valossa	28
6	Pohdinta	31
6.1	Tutkimuksen luotettavuus ja tutkimusetiikka	31
6.2	Esi- ja alkuopetuksen seksuaalikasvatuksen nykytila ja kehittämistarpeet	32
	Lähteet	34

1 Johdanto

Luokanopettajaopintojeni ensimmäisessä opetusharjoittelussani 5–6 vuosiluokalla pääsin pitämään oppituntia seksuaalikasvatuksesta. Se oli ensimmäinen kerta, kun luokan oppilaat tiedettävästi olivat teeman äärellä peruskouluopintojensa aikana. Jo ennen varsinaista oppituntia oppilaiden välistä dynamiikkaa ja kommunikaatiota seurattessani huomasin, että ajoitus seksuaalikasvatuksen aloittamiselle tuli liian myöhään. Tästä kokemuksestani syttyi into syventyä lisää seksuaalikasvatukseen. Esi- ja alkuopetuksen seksuaalikasvatus perustuvat voimassa olevien opetussuunnitelmien perusteisiin. Tässä kandidaatin tutkielmassani tutkin sitä, miten esi- ja alkuopetukseen suunnatut seksuaalikasvatuksen oppaat toteuttavat perusopetuksen opetussuunnitelman perusteita (2016) ja esiopetussuunnitelman kokeilun perusteita (2021).

Seksuaalikasvatukseen liittyvä tutkimus on tärkeää, koska menetelmiä, joilla pienten lasten seksuaalikasvatusta voidaan edistää, tarvitaan. Koulun tarjoamalla seksuaalikasvatuksella on mahdollista vähentää homofobiaa, lisätä ymmärrystä sukupuolesta ja sen moninaisuudesta, antaa taitoja ja tietoa terveiden ihmissuhteiden ylläpitämiseen, opettaa turvataitoja esimerkiksi seksuaaliselta hyväksikäytöltä suojautumiseen ja vähentää lähisuhdeväkivaltaa (Goldfarb & Lieberman, 2021, s. 22). Seksuaalikasvatukseen liittyvät aiheet ovat yhä enemmän esillä myös niin mediassa kuin koulumaailmassakin. Yhä nuoremmat lapset käyttävät itsenäisesti älylaitteita sekä sosiaalista mediaa, jossa riski altistua lapsen ikätasoon nähden sopimattomalle seksuaalissävytteiselle sisällölle on suuri. Muutokset, joita viime vuosikymmeninä on tapahtunut, kuten matkapuhelinteknologian ja internetin nopea leviäminen, globalisaatio, eri uskontoja ja kulttuureja edustavien väestöryhmien maahanmuutto ja huoli seksuaalisesta hyväksikäytöstä ovat luoneet tarpeen seksuaalikasvatukselle ja vaativat toimivia strategioita (WHO, 2010, s. 7). Sukupuolistunutta ja seksuaalista häirintää ja sukupuolistuneita valtasuhteita esiintyy myös jo varhaislapsuudessa, esimerkiksi lapsien keskinäisessä kanssakäymisessä kuten leikeissä (Huuki, n.d.). Seksuaalikasvatuksen tarjoaminen nuoresta iästä lähtien voi edistää tulevan aikuisiän kokonaisvaltaista ja tyydyttävää oman seksuaalisuuden toteuttamista sekä antaa myös eväitä suvaitsevampaan katsantokantaan tasa-arvoon liittyvissä aiheissa (Plaza-Del-Pino ym., 2021, s. 5–6). Näiden syiden vuoksi kiinnostuin siitä, millaista tutkimusta seksuaalikasvatuksesta esi- ja alkuopetuksessa on tehty sekä miten esi- ja alkuopetuksen opetussuunnitelmat ja seksuaalikasvatusoppaat aiheetta lähestyvät ja miten saatavilla olevat kasvatusalan henkilöstölle suunnatut oppaat vastaavat tähän tarpeeseen.

Aiheeni rajasin koskemaan esi- ja alkuopetusikäisiä lapsia, sillä se on ikäluokka, jota itse olen eniten kiinnostunut tulevana opettajana opettamaan sekä siksi, että tänäkin päivänä seksuaalikasvatus usein virheellisesti mielletään aloitettavaksi vasta myöhemmällä iällä.

Työni etenee aloittaen aiheeni teoreettisen viitekehyksen tarkastelusta, seuraavaksi käsittelen esi- ja alkuopetuksen opetussuunnitelmia seksuaalikasvatuksen näkökulmasta, kerron sisällönanalyysistä menetelmänä ja lopuksi työni tuloksista. Kandidaatin työni tutkimuskysymys on ”Miten suomalaiset esi- ja alkuopetukseen soveltuvat seksuaalikasvatusoppaat toteuttavat esi- ja alkuopetuksen opetussuunnitelmien seksuaalikasvatuksen sisältöjä?”.

2 Teoreettinen viitekehys

Tässä luvussa käsittelen seksuaalikasvatusta alakoulun sekä esi- ja alkuopetusikäisten näkökulmista ja esittelen tutkimukseni pääkäsitteet eli ikätasoisuuden, kehotunnekasvatuksen ja tunne- ja turvataitokasvatuksen.

2.1 Esi- ja alkuopetusikäisten lasten seksuaalikasvatus tänä päivänä

Ihmisen seksuaalinen kehitys pienestä lapsesta aikuisuuteen on monivaiheinen prosessi. On lapsen oikeus kehittää omaa sukupuoli- ja seksuaali-identiteettiään suojattuna ja tuettuna omassa tahdissaan. Se tapahtuu portaittain, niin osina kuin rinnalla ihmisen fyysisen, psyykkisen sekä sosiaalisen kehityksen kanssa. Lapsuudessa ja nuoruudessa tapahtunut seksuaalisuuden kehitys määrää esimerkiksi ihmisen aikuisiän suhdetta seksuaalisuuteen, omaan kehoon sekä kykyyn nauttia seksuaalisuudesta. (Cacciatore, 2006, s. 205; Cacciatore & Korteniemi-Poikela, 2019, s. 5; Väestöliitto, n.d.) Seksuaalisuus on koko ajan olemassa oleva, vääjäämätön osa ihmisenä olemista (Cacciatore, 2006, s. 205). Lastenpsykiatri Jari Sinkkonen (2018, s. 89) toteaa kiintymyssuhteita käsittelevässä teoksessaan, että ”seksuaalisuus muodostuu pienistä saarekkeista, jotka kehityksen kuluessa laajenevat ja liittyvät toisiinsa”. Seksuaalikasvatuksella voidaan ohjata lasta terveellisen kiintymyssuhteen muodostamiseen. Jokainen lapsi kokee luonnollista tarvetta kiinnittyä turvalliseen aikuiseen (Cacciatore, Laru & Riihonen, 2016, s. 117). Vaille aikuisen lämpöä sekä läheisyyttä jäänyt lapsi voi harhaisesti hakea tyydytystä läheisyyden tarpeelleen sekä hyväksytyksi tulemisen kokemuksia seksistä, ja voivat joutua siten hyväksikäytön uhreiksi tai muodostaa vahingollisia riippuvuussuhteita (Sinkkonen, 2018, s. 91–92).

Yksinkertaistetusti seksi voidaan nähdä toimintana sekä tekoina, kun taas seksuaalisuuden voidaan nähdä liittyvän osaksi ihmisen identiteettiä. Seksuaalikasvatuksen tarkoituksena ei ole kannustaa lasta siirtymään liian varhain aikuisen seksuaalisuuden maailmaan, vaan opettaa tärkeitä ihmissuhde- ja vuorovaikutustaitoja sekä tukemaan ja turvaamaan seksuaalista kehitystä. (Cacciatore, 2006, s. 205; Kihlström, 2020, s. 17–18; Ivanova & Ketting, 2019, s. 9.) Koska seksuaalisuus on paljon muutakin kuin seksuaalista käytöstä, tulee myös seksuaalikasvatuksen kattaa paljon muutakin, kuin seksuaaliseen käyttäytymiseen liittyviä aiheita. Myös Yhdistyneiden kansakuntien vuonna 1989 laaditun lapsen oikeuksien yleissopimukseen on kirjattu lapsen oikeus saada tietoa, ja artikla 19 velvoittaa valtioita koulutuksellisiin toimiin suojellakseen lapsia esimerkiksi seksuaaliselta hyväksikäytöltä.

(WHO, 2010, s. 16, 18, 35.) On aikuisten velvollisuus pitää huolta lasten seksuaalioikeuksista (Ilmonen & Korhonen, 2016, s. 111). Seksuaalikasvatus on olennainen osa lasten terveyden ja hyvinvoinnin suojelussa niin lapsen seksuaalisen kuin kokonaisvaltaisen kehityksenkin kannalta (Ivanova & Ketting, 2019, s. 5).

Keskivertoaikuiseen verrattuna lapsen seksuaalisuus on paljon laajempaa, ja sen voidaan katsoa olevan osa lapsen biologista, sosiaalista sekä psykologista kehitystä (WHO, 2010, s. 24). Lasten seksuaalisuus siis poikkeaa nuorten ja aikuisten seksuaalisuudesta. Sen tavoitteena ei ole parisuhde tai lisääntyminen. Lapsuudessa seksuaalisuus ilmenee esimerkiksi uteliaisuutena, kehon tutkimisena ja ihmettelynä sekä tutustumisena mielihyvään ja hyviin tapoihin. (Cacciatore, 2006, s. 205, Väestöliitto, n.d.) Egan (2015) esittelee artikkelissaan Freudin psykoseksuaalisen kehityksen käsitystä, jonka mukaan lapsi on syntymästä asti seksuaalinen. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että lapsen subjektiivinen kokemus seksuaalisuudesta on sama kuin aikuisen, vaan että lapsi on pikemminkin utelias, ja että lapsen seksuaalisuus ulottuu paljon lisääntymisen ja heteronormatiivisuuden ulkopuolelle. (Egan, 2015, s. 106.)

Seksuaalikasvatusta ei voi irrottaa erilleen muusta kasvatuksesta, kuten seksuaalista kehitystään ei voida irrottaa erilleen muusta kehityksestä ja kasvusta (Cacciatore, 2006, s. 205). Seksuaalikasvatusta on sekä virallista että epävirallista. Virallinen seksuaalikasvatus on ammatillisesti suunniteltua, asiantuntevaa, puolueetonta ja viralliseen tietoon pohjaavaa ohjattua toimintaa ja epävirallinen taas esimerkiksi huoltajien tekemää kasvatustyötä tai kavereilta sekä internetistä saatua tietoa. (Oinonen, Susineva, Niva, Kivilompolo, 2019, s. 8.) Lapsi tarvitsee sekä virallista että epävirallista seksuaalikasvatusta, joiden ei pitäisi olla toistensa vastakohtia, vaan pikemminkin toisiaan täydentäviä seksuaalikasvatuksen muotoja. Epäviralliset lähteet yksinään eivät useimmiten kuitenkaan ole riittäviä, ja esimerkiksi internetin tarjoama tieto seksuaalisuuteen liittyvistä asioista voi olla vääristynyttä sekä epärealistista. (WHO, 2010, s. 8, 21, 22.) Koulun tehtävä on tarjota lapselle virallista, ammatillisesti suunniteltua seksuaalikasvatusta.

Maailman terveysjärjestö WHO ja the German Federal Centre for Health Education (BZgA) on vuonna 2010 antanut poliittisille päättäjille, opetus- ja terveydenhoitoalan viranomaisille ja asiantuntijoille suuntaviivoiksi tarkoitetut suositukset hyvästä, kokonaisvaltaisesta seksuaalikasvatuksesta eri ikäisille lapsille. Nämä suositukset kattavat 0–15-vuotiaat lapset aloittaen seksuaalikasvatuksen varhaislapsuudesta. Nämä standardit nimeävät kahdeksan eri teemaa, jotka tukevat ja suojelevat lapsen seksuaalista kehitystä. Teemat ovat ihmiskeho ja

ihmisen kehitys (1), hedelmällisyys ja lisääntyminen (2), seksuaalisuus (3), tunteet (4), ihmissuhteet ja elämäntyyli (5), seksuaalisuus, terveys ja hyvinvointi (6), seksuaalisuus ja oikeudet (7) sekä seksuaalisuutta määrittävät sosiaaliset ja kulttuuriset tekijät (arvot/normit) (8). Jokaisen teeman kohdalla tulee lapselle tarjota tarvittavat tiedot, taidot sekä asenteet. (WHO, 2010, s. 33–44.)

Esi- ja alkuopetusikäisten lasten seksuaalikasvatuksesta on tehty jonkin verran ulkomaista tutkimusta, vaikkakin aihepiiri on edelleen melko vähän tutkittu. Depaulin ja Plauten toteuttamassa itävaltalais tutkimuksessa vuonna 2015 selvitettiin esi- ja alkuopetuksen seksuaalikasvatuksen aihepiirejä sekä opettajien ja vanhempien suhtautumista seksuaalikasvatukseen. Tutkimuksen mukaan opettajat nostivat ikätasoisuuden, jatkuvuuden sekä laadukkaan opetusmateriaalin esi- ja alkuopetuksen seksuaalikasvatusta kuvaaviksi keskeisiksi teemoiksi. Useimmiten käsiteltyjä 6–9-vuotiaiden lapsien seksuaalikasvatuksen aiheita olivat tunteet sekä fyysinen kehitys suhteessa seksuaalisuuteen. Sen sijaan opettajat käsitelivät vain minimaalisesti seksuaalisuuden monimuotoisuuteen kuten sukupuoleen tai vammaisuuteen liittyviä aiheita, ja seksuaaliseen nautintoon liittyviä teemoja taas ei käsitelty käytännössä ollenkaan. (Depauli & Plaute, 2018, s. 515–523.)

Tutkimuksessa selvisi myös, että vastaajien mukaan uusien medioiden turvallisen käytön oppimista, erityisesti mitä tulee niiden sisältämään seksuaaliseen sisältöön, pidettiin tärkeänä. Kaiken kaikkiaan tutkimus osoitti laajaa hyväksyntää alakoulun seksuaalikasvatusta kohtaan jokaisessa vastaajaryhmässä sekä tutkitussa seksuaalikasvatukseen liitettävässä aihealueessa. (Depauli & Plaute, 2018, s. 515–523.) Tutkimuksissa on kuitenkin havaittu myös vastustusta seksuaalikasvatusta kohtaan, pääargumenttina oletus siitä, että seksuaalikasvatus johtaa seksuaalisten suhteiden aikaisempaan aloittamiseen. Tämä oletus on kuitenkin todistettu vääräksi kansainvälisissä tutkimuksissa. (Ivanova & Ketting, 2019, s. 10.)

German Federal Centre for Health Educationin (BZgA) ja International Planned Parenthood Federation – European Networkin (IPPF EN) vuonna 2018 julkaistun selvityksen seksuaalikasvatuksen nykytilasta 25:ssä Euroopan ja Keski-Aasian maassa mukaan seksuaalikasvatuksen täytäntöönpanon tila vaihtelee laajasti niin maiden välillä kuin sisälläkin. Eroista huolimatta monissa tutkimukseen osallistuneissa maissa seksuaalikasvatuksesta on tullut normi. Tämän lisäksi useissa maissa on joko poliittinen tai laillinen säädäntö tai tuki, joka velvoittaa seksuaalikasvatukseen. (Ivanova & Ketting, 2019, s. 5, 24.) Tutkimustulosten mukaan vuoden 2000 jälkeen seksuaalikasvatuksen kehittämisessä ja integroinnissa viralliseen

koulumaailmaan Euroopan alueella on tapahtunut nopeaa kehitystä. Tutkimuksessa havaittiin myös, että vaikkakin seksuaalikasvatus vaihtelee tutkituilla alueilla, on siinä silti useita huomattavan samanlaisia piirteitä. (Ivanova & Ketting, 2019, s. 182–183.)

Jokainen lapsen elämässä läsnä oleva aikuinen on seksuaalikasvattaja. Tutkimustiedon mukaan äidit kuitenkin nähdään pätevimpinä seksuaalikasvattajana kuin isät, vaikkakin vanhemmat kokivat, että isän antama seksuaalikasvatus voisi tarjota koko perheen hyvinvointia tukevia mahdollisuuksia (Lehto & Huuki, 2018, s. 192–193). Depaulin ja Plauten (2018, s. 515–523) tutkimuksen mukaan vanhemmat pitivät tärkeänä sitä, että heillä oli saatavissa tarkka tieto siitä, minkälaista seksuaalikasvatusta koulussa annetaan, esimerkiksi edistääkseen avoimuutta koulun ja kodin välisessä yhteistyössä seksuaalikasvattajina. Stonen, Inghamin ja Gibbinsin (2013) Iso-Britanniassa tehdyn vanhempien antamaa seksuaalikasvatusta tutkivan tutkimuksen mukaan vanhemmat olivat huolissaan puutteellisista taidoistaan keskustella seksuaalisista kysymyksistä, sekä kertoivat oman epämukavuuden ja hämmennyksen olevan esteitä toivotulle avoimelle ja rehelliselle viestinnälle lasten kanssa (Stone, Ingham & Gibbins, 2013, s. 236).

Lapsen hyvinvoinnin sekä turvallisuuden kannalta olisikin ehdottoman tärkeää, että lapsen lähimmillä aikuisilla on sekä taitoa että kompetenssia tarjota laadukasta ja oikea-aikaista seksuaalikasvatusta. Lapsi ei odota kysymyksineen seksuaalikasvatustunnille, vaan kysyy ja pohtii alati kehittyessään luonnolliseen tahtiinsa ihmisenä. (Cacciatore, 2007, s. 41; Cacciatore, Ingman-Friberg, Apter, Sajaniemi & Kaltiala, 2020, s. 8.) Kuten ei muussakaan kasvatuksessa, ei myöskään seksuaalikasvatuksessa voida vain odottaa aikaa, jolloin lapsi aloitteellisesti itse kysyy asioista. Myös kasvattajan puhumattomuus ja kysymyksiin vastaamatta jättäminen ovat seksuaalikasvatusta. Tällöin lapsi jätetään yksin pohtimaan tekoaan tai kysymystään ja sitä, oliko siinä jotain väärää tai pahaa. Vaikeneminen välittää melko karua kuvaa seksuaalisuudesta ja tällaisilla varhain omaksutuilla asenteilla on tapana juurtua syvään. (Cacciatore & Ingman-Friberg, 2016, s. 66, 69.)

2.2 Ikätasoisuus

Ikätasoisuus valikoitui tutkielmani pääkäsitteeksi, koska sen avulla kuvataan lapsen ikä- ja kehitystason mukaista, laaja-alaista seksuaalikasvatusta. On olennaista, ettei lasta altisteta sellaiselle tiedolle tai kokemuksille, jotka eivät kuulu lapsen ikätasoiseen kehitykseen. (Cacciatore, 2006, s. 222; Ivanova & Ketting, 2019, s. 5.) Varhaiskasvatuksen henkilökunnasta lähes puolet kertovat kuitenkin todistaneensa lapsen tekevän sellaisiin asioihin, joita lapsen ei

ikätasoonsa nähden kuuluisi kokea tai nähdä, liittyviä seksuaalisia tekoja (Sikala, Tuura, Myllykangas & Tölli, 2020). Seksuaalikasvatuksessa tulee ottaa huomioon vastaanottajan käsityskyky ja kehitystaso sekä mukauttaa sitä sosiaalisten tekijöiden ja kulttuurin mukaan (WHO, 2010, s. 28). Kuuden ensimmäisen ikävuotensa aikana lapsi yleensä siirtyy täydellisestä riippuvuudesta rajalliseen itsenäisyyteen. Jo varhaislapsuuteen kuuluu seksuaalisia tunteita, ja lapsi tulee tietoiseksi omasta kehostaan. On yleistä, että lapsi tutkii kehoaan esimerkiksi itsestimuloinnin ja varhaislapsuuden masturbaation, unnutuksen, keinoin sekä leikkii esimerkiksi lääkärileikkejä, joissa tutustutaan niin omaan kuin mahdollisesti myös leikkitoverin tai huoltajan kehoon. Pieni lapsi voi kokeilla rajoja esimerkiksi käyttämällä kieltä, joka on seksuaalisesti latautunutta tai riisuuntua yllättäen. Syy sukuelinten näyttämiseen ja niistä kiinnostumiseen on suurimmilta osin lapsen uteliaisuutta sekä tiedonjanoa. Kielellisten taitojen kehittyessä fyysinen kontakti usein vähenee. (WHO, 2010, s. 23–24.) Pienet lapset ovat siis usein uteliaita ja avoimia seksuaalisuuttaan sekä kehoaan kohtaan, eivätkä vielä välttämättä ymmärrä ilman aikuisen ohjausta ja rajojen, normien sekä käytössääntöjen opettelua, millainen toiminta on sopivaa missäkin tilanteessa. On tärkeää olla tukahduttamatta lapsen uteliaisuutta turhilla kielloilla vaan kasvattaa asiallisesti ilman ivaa tai häpeää. (Cacciatore & Kortenieni-Poikela, 2019, s. 34.)

Seksuaalikasvatuksessa samoja teemoja on käsiteltävä uudelleen lapsen eri ikävaiheissa, eli samalla kun lapsen ymmärrys ja kiinnostuksen kohteet kehittyvät. Ikätasoisesti puhuminen tarkoittaa, ettei aikuisten ihmissuhteisiin kuuluvia sanoja käytetä eikä esimerkiksi lapsen ihastuessa vihjailla seurustelusta tai tulevista puolisoista, sillä tämä voi hämmentää lasta. Lasta voi mietityttää esimerkiksi se, mistä vauvat tulevat. Pienelle lapselle vastaukseksi voi riittää, että äidin mahasta, ja lapsen ymmärryksen kehittyessä vastausta voi laajentaa ikätasoon sopivalla tavalla. (Cacciatore & Kortenieni-Poikela, 2019, s. 28, 38, 39.)

Kauppisen (2016) mukaan perhemuotojen moninaisuuden vuoksi on oltava tarkkana siitä, miten lasten saamisesta puhutaan, jotta asioista kerrotaan kaikkia lapsia arvostavasti. Myös tapoja saada lapsi on moninaisia, ja nämä tulisi ottaa huomioon asioita käsiteltäessä korostaen, että kaikki tavat ovat yhtä arvokkaita. Asioista voidaan kertoa esi- ja alkuopetusikäisille lapsille esimerkiksi sadun kautta, mutta valheelliset tarinat voivat olla vahingollisia lapsen tajutessa tulleen huijatuksi. Tämä välittää kuvaa siitä, ettei asioista voida puhua suoraan ja lapsi voi jatkossa sulkeutua asian kanssa. Olisikin tärkeää saada lapsi tuntemaan, että aikuiselta on turvallista kysyä kaikesta mieltä askarruttavasta. Sopivien sanojen löytäminen voi olla kuitenkin kasvattajalle haasteellista. Lapsen alulle saattamisesta ja syntymästä voidaan puhua

ikätaoisesti käyttäen niitä sanoja, jotka omasta mielestä tuntuvat arvostavilta. Asian käsittely tunteiden kautta voi tuntua lapsesta ymmärrettävämmältä kuin konkreettisempi kertomus siitä, mitä lapsen alulle saattamisessa tapahtuu. On tärkeä tuoda esiin myös tasa-arvon näkökulmaa. Olisi syytä kiinnittää huomiota esimerkiksi siihen, ettei puhuttaisi siitä, miten ”isä laittaa pippelin äidin vauvareikään”, jolloin sen sijaan että puhuttaisiin yhteisestä päätöksestä, kuvataan miestä tilanteen hallitsevana osapuolena. (Kauppinen, 2016, s. 233–234, 238, 240–242.)

2.3 Kehotunnekasvatus

Kehotunnekasvatus tarkoittaa 0–8-vuotiaiden lasten seksuaali- ja turvataitokasvatusta. Se valikoitui yhdeksi pääkäsitteistäni siksi, koska kehotunnekasvatustermiä käytetään yhä useammin seksuaalikasvatus -käsitteen sijaan esi- ja alkuopetusikäisistä puhuttaessa. Kehotunnekasvatus-termi kuvastaa seksuaalikasvatus-termiä paremmin sekä pienten lasten tarpeita että kehitystä. Kehotunnekasvatuksen tarkoituksena on esimerkiksi vahvistaa positiivista kokemusta ja käsitystä omasta kehosta ja sen avulla tähdätään muun muassa myönteisen minäkuvan ja kehoitsetunnon kehittymiseen. Kehoitsetunto kertoo siitä, miten lapsi käsittää ja arvostaa omaa kehoaan. (Väestöliitto, n.d.) Minäkuva taas vastaa kysymykseen siitä, millainen käsitys omasta minuudestaan henkilöllä on. Kasvavan lapsen elämässä esimerkiksi koulu muodostaa ikään kuin oman sosiokulttuurisen pienoismaailman, joka voi syvästi vaikuttaa lapsen minuuden kehittymiseen (Harter, 2012, s. 2). Termi kehotunnekasvatus syntyi ”Pusuhippaa, lääkärileikkejä ja haikaravauvoja – tavallista arkea tai tarua päivähoidon arjesta” -tutkimuksessa, jossa kartoitettiin alle kouluikäisten seksuaaliterveyttä. Tutkimuksesta on käytetty myös nimeä Laseke-tutkimus. Tavoitteena oli arvioida esimerkiksi sitä, miksi sekä vanhemmat että ammattilaiset ovat vastahakoisia lapsuusajan seksuaalikasvatusta kohtaan ja testata, voisiko lapsikeskeisempi termi vähentää tätä vastustusta. (Cacciatore ym., 2020, s. 2.)

Perustuen aiempaan tutkimukseen, jonka kohteena oli lapsien useimmiten käyttämät ilmaisut seksuaalisuuteen liittyen, yhdistettiin sanat ’keho’ ja tunne’, joista muodostettiin uusi sana ’kehotunnekasvatus’ (engl. body-emotion education). Tutkimukseen osallistuneet terveydenhuollon sekä opetusalan ammattilaiset ottivat uuden termin hyvin vastaan. Tutkimuksen mukaan nopeat ja yksinkertaiset muutokset, kuten uuden, vähemmän aikuisuuteen liitetyn termin seksuaalikasvatukselle kehittäminen, voivat vähentää lapsuusajan seksuaalikasvatuksen vastustamista. (Cacciatore ym., 2020, s. 8.)

2.4 Tunne- ja turvataitokasvatus

Tunne- ja turvataitokasvatus on laaja-alaista lapsen kehityksen sekä hyvinvoinnin tukemista. Se opettaa taitoja, joilla esimerkiksi kiusaamiselta ja väkivallan tai häirinnän kohteeksi joutumiselta on mahdollista välttyä. Tarkoitus on edistää lapsen tunne- ja vuorovaikutustaitoja, itsetuntemusta, itseluottamusta, itsearvostusta ja kannustaa turvallisen aikuisen puoleen kääntymiseen pelottavissa ja huolestuttavissa tilanteissa. (Lajunen, Andell, Ylenius-Lehtonen & Ojanen, 2019, s. 11; WHO, 2010, s. 35.) Käsite valikoitui pääkäsitteekseni siksi, koska tunne- ja turvataidot ovat yksi oleellisimmista esi- ja alkuopetuksen seksuaalikasvatuksen sisällöistä.

Seksuaalisessa kehityksessä tunteet niin suuntaavat kuin suojaavat toimintaamme. Tieto ja tunne siitä, että lapsen on hyväksyttävä kokea erilaisia tunteita kiukusta riemuun ja että niistä saa puhua ääneen, on tärkeää. Tärkeää on myös tieto siitä, että jokainen kuohuva tunne on myös ohimenevää. Lisäksi lapsen kanssa voi keskustella tunteiden muuttumisesta, esimerkiksi siitä, että palavat tunteet ovat ohimeneviä ja että joskus tunteet muuttuvat ajan myötä tai ovat tasaisia sekä vahvoja, kuten esimerkiksi ystävyys. (Cacciatore & Kortenieni-Poikela, 2019, s. 8, 28.) Eniten lapsen tunnetaidot kehittyvät arkeisissa tilanteissa, joissa lapsi tarvitsee apua aikuiselta tunteidensa sanoittamiseen (Kihlström, 2020, s. 102). Maailman terveysjärjestö WHO:n (2010, s. 43) laatimien seksuaalikasvatuksen standardien Euroopassa mukaan 6–9-vuotiaiden lasten tunnetaitokasvatukseen kuuluu pääaiheina esimerkiksi opettaa ystävyys, rakkauden ja intohimon erottaminen toisistaan sekä kateuden, aggression, pettymyksen sekä vihan tunteiden käsittely. Lasta opetetaan ilmaisemaan tarpeitaan, toiveitaan ja tunteitaan ja sanoittamaan niitä. Lasta autetaan hyväksymään rakkauden tunteet osana luonnollisina osina kaikkia tunteita ja autetaan ajattelemaan, että lapsen oma tunnekokemus ja sen ilmaisu on tärkeää ja oikein.

Olenaisena osana seksuaalikasvatuksessa on lapsen suojeleminen. Lapsen seksuaaliset oikeudet, kuten niin oman sekä toisten kehon koskemattomuus ja kunnioitus, on tärkeää opettaa lapsille itselleen. Näihin kuuluu olennaisesti se, että lapsi ymmärtää kehonsa yksityiset paikat ja ettei niihin ole oikeus koskea kenelläkään ilman lapsen suostumusta. (Cacciatore, 2006, s. 223.) Lapsen kanssa harjoitellaan nimeämään kehon eri osat sekä opetetaan, että uimapuvun alle jääviin osiin saa ei saa koskea ilman lapsen antamaa lupaa. Lapselle opetetaan, että hyvä kosketus, eli sellainen, josta tulee turvallinen sekä hyvä olo, ei ole salaisuus, ja huono kosketus taas esimerkiksi suututtaa, pelottaa tai sattuu. (Väestöliitto, n.d.) Lapsi rakastaa omaa itseään ja kehoaan, ja lapselle jokainen kehon osa on tasavertainen. Lapsi voikin myös hellitellä itseään useilla eri tavoilla, myös sukuelinten alueelta. Lapsen kosketuksista puuttuvat seksuaalisen

hämmennyksen sekä häpeän tuottamat estot (Cacciatore & Korteniemi-Poikela, 2019, s. 27). Arvostus omaa itseään kohtaan perustuu lapsuuden kokemuksille. Monimuotoisesti aistilliset kontaktit, kuten silittely, suukottelu ja tuuditus, joissa seksuaalisuutta ei ole, välittävät lapselle tunteen siitä, että hänen kehonsa on arvokas sekä rakastettu. Tämänkaltaiset ruumiilliset kokemukset ovat monella tapaa perusta myös psyykkisille kokemuksille, sillä itsekunnioituksen ydin on ruumiissa. (Sinkkonen, 2018, s. 91.)

Turvataitojen oppiminen ja oman sekä toisen kehon rajojen kunnioittaminen ovat osa lapsen kasvatusta sekä tiedon lisäämistä. Turvataitojen opettelu suojaa lasta seksuaaliväkivallalta. Lapsi oppii, miten toimia silloin, kun oman kehon rajoja rikotaan. Mikäli rikos on jo tapahtunut, on lapsella kokemus siitä, että hänen on turvallista kääntyä aikuisen puoleen hämmentävistä ja inhottavista tilanteista huolimatta. Ollakseen turvassa lapsi tarvitsee turvataitoja myös puhelintaan ja muita verkkoympäristöjä käyttäessään. (Kihlström, 2020, s. 23, 112.) Lasta tulee varoittaa sosiaalisen median vaaroista ja muistuttaa, ettei esimerkiksi sellaisia kuvia, joita ei voisi omalle vanhemmalleen tai opettajalleen näyttää, kannata lähettää kenellekään (Cacciatore & Korteniemi-Poikela, 2019, s. 75). Mikäli lapsen ensimmäisiä seksuaalikasvattajia ovat esimerkiksi media tai porno, voivat sen aiheuttamat väärinkäsitykset sekä epäasiallinen seksitieto altistaa esimerkiksi hyväksikäytölle (Cacciatore, 2007, s. 54). Jos lapsi on nähnyt ikätasoonsa sopimatonta materiaalia, kuten pornoa, tulee häntä kannustaa keskustelemaan näkemästään sen sijaan, että lasta syyllistettäisiin ja toruttaisiin asiasta (Cacciatore & Korteniemi-Poikela, 2019, s. 52). Parhaimmillaan tunne- ja turvataitokasvatus on silloin, kun se on toteutettu lapsilähtöisesti, tukemalla lasten omaa osallisuutta, sekä yhteistyössä huoltajien kanssa (Lajunen, Ahl, Andell, Laakso & Ylenius-Lehtonen, 2019, s. 17).

3 Seksuaalikasvatus esi- ja alkuopetuksen opetussuunnitelmissa

Seksuaalikasvatuksen ominaispiirteitä esi- ja alkuopetuksessa ovat sanat, jotka liittyvät seksuaalisuuteen, tykkäämiseen, vauvojen syntymään sekä kehitykseen ja kehon koskemattomuuteen (THL, 2017). Näitä teemoja käsitellään myös useimmissa alkuopetuksen ympäristöopin kirjoissa. Tutkimustulokset osoittavat, että termillä 'seksuaalikasvatus' on negatiivisia, aikuisuuteen liittyviä konnotaatioita (Cacciatore ym., 2020, s. 2). Termit 'seksi' sekä 'seksuaalisuus' sekoitetaan herkästi toisiinsa, josta seurauksena voi olla pahojakin väärinkäsityksiä (Kihlström, 2020, s. 18). Tämän vuoksi esi- alkuopetuksen seksuaalikasvatukselle on kehitetty uusia, helpommin lähestyttäviä vastineita kuten kappaleessa 2.3 käsitelty kehotunnekasvatus.

Esi- ja alkuopetuksen seksuaalikasvatus on sensitiivinen ja kompleksinen aihe. Esimerkiksi omista lapsuudenmuistoista tai riittämättömästä koulutuksesta johtuen, voi seksuaalikasvatus tuntua kasvatuksen ammattilaisillekin hämmentävältä ja hankalalta. Ideaalitulanteessa keskustelu pienten lasten seksuaalisuudesta olisi avointa, mutta todellisuudessa niin vanhemmilta kuin ammattilaisiltakin usein puuttuu tietoa, taitoa sekä malleja toteuttaa asiallista ja ikätasoisista seksuaalikasvatusta. Kuitenkin ammattikasvattajat ovat tärkeässä asemassa esimerkiksi lasten terveyden sekä elämänhallinnan edistämisessä tavoittaen lähes jokaisen lapsen työssään. (Ingman-Friberg & Cacciatore, 2016, s. 28; Friberg-Hommas, Ingman-Friberg & Cacciatore, 2016, s. 59.) Myös tutkimustulokset osoittavat, että opettajat kokevat aiheessa haasteita. Vuonna 2021 julkaistun espanjalaistutkimuksen mukaan alakoulussa työskentelevät opettajat kokivat seksuaalikasvatuksen haasteina erityisesti koulutuksen puutteen sekä oppilaiden vanhempien negatiivisten mielipiteiden pelon (Plaza-Del-Pino ym., 2021, s. 9). Myös Terveyden- ja hyvinvoinninlaitoksen vuonna 2016 julkaisemassa opettajien käsityksiä seksuaalikasvatuksesta tutkivassa Kumita-tutkimuksessa puutteet omassa osaamisessa ja tiedoissa vaikuttivat siihen, millaista seksuaalikasvatuksen opetusta kouluissa tarjotaan (Bildjuschkin, 2016, s. 22).

Seuraavissa luvuissa käsittelen Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteita luokilla 1–2 (2016) ja Kaksivuotisen esiopetuksen kokeilun opetussuunnitelman perusteita (2021) seksuaalikasvatuksen näkökulmasta. Elokuussa 2021 alkavaan kaksivuotisen esiopetuksen kokeiluun on sisällytetty myös seksuaalikasvatus. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa seksuaalikasvatusta sen sijaan ei vielä ole eritelty. Seuraavissa kappaleissa esittelen molempia, mutta sillä seksuaalikasvatus on huomioitu moniulotteisimmin esiopetuksen

kokeilun perusteissa, tulen tuloksissani vertaamaan seksuaalikasvatusoppaiden sisältöä enemmän esiopetuksen kokeilun seksuaalikasvatuksen sisältöihin.

3.1 Seksuaalikasvatus perusopetussuunnitelman perusteissa vuosiluokilla 1–2

Perehdyttäessä vuoden 2016 perusopetussuunnitelman perusteisiin vuosiluokissa 1–2 voidaan todeta, että käsitteitä ”seksuaalisuus” tai ”kehotunnekasvatus” ei mainita Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden alkuopetuksen osiossa (2016) kertaakaan. Alakoulun opetussuunnitelmaan ei kuulu terveystiedon oppiainetta, vaan sen aiheet ovat integroitu muihin oppiaineisiin. Opetussuunnitelman perusteiden mukaan terveystiedon teemat ovat alakoulussa osana ympäristöopin oppiainetta. Opetussuunnitelmasta on kuitenkin mahdollista löytää mainintoja ja teemoja, jotka sopivat seksuaalikasvatuksen alle.

Laaja-alaisen osaamisen tavoitteissa vuosiluokilla 1–2 mainitaan, että oppilaan osaamisen kehittyminen vahvistaa edellytyksiä itsensä tuntemiseen ja arvostamiseen sekä oman identiteetin muodostumiseen. Sen mukaan koulun on tärkeä tarjota jokaiselle oppilaalle yhteisö, jossa oppilas tuntee olevansa kuultu, nähty ja arvostettu. Kohdassa *Kulttuurinen osaaminen, vuorovaikutus ja ilmaisu* (L2) mainitaan, että oppilaat oppivat tuntemaan Lapsen oikeuksien sopimuksen pääperiaatteet ja pohtivat niiden tarkoitusta heidän elämässään sekä toiminnassaan. Kohdassa *Itsestä huolehtimisen ja arjen taidot* (L3) mainitaan omien tunteiden tunnistamisen sekä ilmaisemisen harjoitteluun esimerkiksi leikin ja draaman keinoin. Lisäksi kohdassa sivutaan turvataitoja, mainiten oppiminen niin omaan kuin yhteiseenkin hyvinvointiin ja turvallisuuteen, sekä teknisten laitteiden turvallisen käytön edellytyksien oppiminen. Turvataitoihin oleellisesti liittyen suojaavan tuen tarjoaminen median käytössä mainitaan myös kohdassa *Monilukutaito* (L4). (Opetushallitus, 2016, s. 99–101.)

Ainekohtaisissa opetuksen tavoitteissa ja sisällöissä vuosiluokilla 1–2 seksuaalikasvatukseen liitettävissä olevia teemoja on ympäristöopin oppiaineessa. Sen tehtävissä mainitaan keskeisenä terveystiedon kannalta terveyttä tukevien sekä suojaavien tekijöiden oppiminen ympäristössä sekä ihmisten toiminnassa ja edistää osaamista, joka tukee oppilaan terveyttä, turvallisuutta sekä hyvinvointia. Tavoitteissa mainitaan ryhmässä toimimisen, tunnetaitojen ja itsensä sekä muiden arvostamisen harjoitteluun (T10) ja kasvun ja kehityksen sekä terveyttä ja hyvinvointia tukevien tekijöiden pohtiminen (T15). Kotona ja koulussa toimimisen sisällöissä (S2) mainitaan turvataitoihin perehtyminen sekä fyysisen koskemattomuuden kunnioittamisen

harjoittelemineen. Ympäristöopin ohjauksen, eriyttämisen ja tuen alla on mainittuna oppilaan ohjaaminen kunnioittamaan jokaisen oikeutta yksityisyyteen (Opetushallitus, 2016, s. 131–133). Tunnetaidot mainitaan kerran myös uskonnon opetuksen tavoitteissa, jossa oppilasta rohkaistaan ilmaisemaan sekä tunnistamaan omia tunteitaan ja ajatuksiaan (T6) (Opetushallitus, 2016, s. 135).

Laajimmin Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa lähtökohtia alkuopetuksen seksuaalikasvatukseen tarjoaa mahdollisesti elämäkatsomustieto. Tämä ei kuitenkaan ole yhteisesti opetettava oppiaine, vaan siihen osallistuvat ne oppilaat, jotka eivät joko kuulu mihinkään rekisteröityyn uskonnolliseen yhdyskuntaan tai he, joiden oman uskonnon opetusta ei järjestetä lainkaan. Näiden lisäksi Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden mukaan vuosiluokilla 1–2 opetuksessa huomioidaan esiopetuksen sekä sitä edeltävän varhaiskasvatuksen antamat valmiudet. Tämä nivelvaihe esiopetuksen ja alkuopetuksen välillä tulisi siten olla sujuva myös seksuaalikasvatuksen osalta.

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden (2016) vuosiluokkien 1–2 sisällöistä on siis mahdollista löytää seksuaalikasvatukseen oleellisesti liittyviä teemoja, kuten tunne- ja turvataitokasvatuksen osioita. Maininnoista huolimatta aiheen voidaan katsoa jäävän melko ympäripyöreäksi sekä tulkinnanvaraiseksi vailla tarvittavaa selkeyttä. Selkeämpi lähestyminen seksuaalikasvatusta kohtaan takaisi opettajalle paremmat lähtökohdat oikea-aikaisen ja laadukkaan seksuaalikasvatuksen tarjoamiseen.

3.2 Seksuaalikasvatus kaksivuotisen esiopetuksen kokeilun opetussuunnitelman perusteissa

Tässä kappaleessa käsittelen kaksivuotisen esiopetuksen kokeilun opetussuunnitelman perusteita seksuaalikasvatuksen näkökulmasta. Kokeilun on määrä alkaa elokuussa 2021 ja päättyä toukokuussa 2024. Perusteet ovat laadittu Opetushallituksen toimesta kokeilua varten, ja niissä määrätään kokeilun pedagoginen toteutus. Kaksivuotisen esiopetuksen kokeilu tullaan toteuttamaan kokeiluun valituissa kunnissa ja siihen osallistuvat vain osa 5- ja 6-vuotiaista lapsista. (Opetushallitus, 2021.) Kaksivuotisen esiopetuksen kokeilun opetussuunnitelman perusteissa on ensimmäistä kertaa mainittuna lapsen seksuaalisuus. Seksuaalikasvatukseen olennaisesti liittyvinä teemoina perusteissa on nostettu esiin myönteisen minäkuvan vahvistaminen, oman ainutlaatuisuuden sekä ihmisten yhdenvertaisuuden arvostaminen, tunne-

ja turvataidot, sukupuolisensitiivisyys, kehoitsetunto ja kehonkuva ja sukupuolten moninaisuus.

Seksuaalikasvatukseen olennaisesti liittyvinä teemoina perusteissa mainitaan lapsilähtöinen pedagogiikka ja toiminnan suunnittelu lapsilähtöisesti tehtävänä lapsen myönteisen minäkuvan vahvistaminen (Opetushallitus, 2021). Usein tarve seksuaalikasvatukselle voidaankin katsoa olevan lähtöisin lapsen omasta uteliaisuudesta kysyä kysymyksiä liittyen esimerkiksi omaan tai toisten kehoon. Lasta voi ihmetyttää esimerkiksi se, miksi leikkitoveria ei aina saa halata tai suukottaa vaikka haluaisi (Cacciatore & Korteniemi-Poikela, 2019, s. 26; Kihlström, 2020, s. 101). Ystävyys- ja läheissuhteiden rakentaminen ovat tärkeitä, sillä niissä lapsi oppii oman ja toisen rajojen kunnioittamista sekä läheisyyttä (Cacciatore & Korteniemi-Poikela, 2019, s. 6). Perusteissa mainitaan lapsen ohjaaminen myönteiseen kehoitsetuntoon ja kehonkuvaan sekä ohjataan kunnioittavasti lapsen ikätasoista uteliaisuutta kehoon ja seksuaalisuuteen. Kokeilun tarkoituksena on mainittu myös tiedon kerääminen siitä, millaiset kokeilun vaikutukset terveen itsetunnon muodostumiseen ovat. (Opetushallitus, 2021.) Kaksivuotisen esiopetuksen kokeilun perusteiden mukaan tavoitteena on myös lapsen oman ainutlaatuisuuden sekä ihmisten yhdenvertaisuuden arvostamiseen oppiminen monipuolisen vuorovaikutuksen sekä sosiaalisten taitojen vahvistamisen kautta. (Opetushallitus, 2021.)

Sekä tunne- että turvataidot ovat myös esillä kaksivuotisissa esiopetuksen kokeilun opetussuunnitelman perusteissa. Perusteiden mukaan lapsella on oikeus käsitellä tunteitaan, ilmaista itseään ja ajatuksiaan sekä käsitellä ristiriitoja ja tunteitaan. Tunteiden havaitsemista, tiedostamista ja nimeämistä harjoitellaan sekä autetaan tunteiden ilmaisussa ja itsesäätelyssä. (Opetushallitus, 2021.) Lapsia ohjataan sekä oman että toisten kehon kunnioittamiseen ja suojelemiseen, sekä pyytämään apua tarvittaessa. Turvallista, toisia kunnioittavaa ja yhteisvastuullista oppimisympäristöä luodaan yhteisesti sovituilla säännöillä sekä toimintatavoilla. Turvallisessa ilmapiirissä lapsien on sallittua näyttää erilaisia tunteita, ja niiden ilmaisussa ja itsesäätelyssä henkilöstö on lasten apuna. Opetuksessa voidaan hyödyntää tunnetaitoja kehittäviä materiaaleja sekä opetusohjelmia. Esiopetuksen yhtenä tehtävänä mainitaan lasten terveysosaamisen sekä turvataitojen kehittäminen. Lapsille opetetaan myös digiturvataitoja sekä valmiuksia media- ja lähdekriittisyyteen. (Opetushallitus, 2021.)

Toimintakulttuurin kehittämisessä mainitaan keskustelu tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta koskevista asenteista keskustelu. Perusteissa mainitaan henkilöstön oma reflektio omista ennako-odotuksistaan. Huomiota tulee kiinnittää siihen, miten esimerkiksi sukupuoleen sekä

sen moninaisuuteen liittyvät asenteet näkyvät sekä verbaalisessa että nonverbaalisessa viestinnässä, sillä stereotyyppisten oletusten mukaisesti toimiminen välittyy myös lapsille. Esiopetuksen tulee olla sukupuolisensitiivistä. Lapsen oman identiteetin sekä itsetunnon kehitystä tuetaan kannustavalla sekä myönteisellä vuorovaikutuksella. (Opetushallitus, 2021.) Seksuaalikasvatusta tulisikin toteuttaa positiivisuuden kautta, keskittyen siihen, mitä hyvää ja minkälaisia mahdollisuuksia seksuaalisuus antaa sen sijaan että fokus olisi ikävissä asioissa kuten riskeissä, ongelmissa tai taudeissa (Cacciatore & Korteniemi-Poikela, 2019, s. 15). Sukupuoleen liittyviä oletuksia pohditaan yhdessä lasten kanssa sekä tarkastellaan sukupuolten moninaisuutta. (Opetushallitus, 2021.)

4 Tutkimusmenetelmänä sisällönanalyysi

4.1 Sisällönanalyysi tutkimusmenetelmänä ja tavoitteet

Sisällönanalyysi on Tuomen ja Sarajärven (2018) mukaan perusanalyysimenetelmä, jota on mahdollista käyttää laadullisen tutkimuksen kaikissa perinteissä ja jonka avulla on mahdollista tehdä monenlaista tutkimusta. Sisällönanalyysin katsotaan kuuluvan analyysimuotoon, jota mikään teoria tai epistemologia ei lähtökohtaisesti ohjaa, vaan johon on mahdollista liittää monenlaisia lähtökohtia. (Tuomi & Sarajärvi, 2018, s. 78.) Oleellista sisällönanalyysissä on se, mistä asioista ja aiheista aineistossa kerrotaan ottamatta analyysin kohteeksi kuitenkaan aineiston kielellistä tai muuta ilmaisun muotoa (Vuori, n.d.). Hakala (2017, s. 156) korostaa aineiston analyysissä tärkeimmäksi oman päättelyn ja sen, miten tutkija aineistoa käsiteltäessä siihen sopivissa määrin soluttaa mukaan omaa ajatteluaan.

Tässä tutkielmassani olen rajannut aineistostani etsittäviksi ja analysoitaviksi kohteiksi valitsemieni seksuaalikasvatusoppaiden sisällöt ja menetelmänäni on aineistolähtöinen sisällönanalyysi. Sisällönanalyysi sopii työni tutkimusmenetelmäksi, koska dokumentteja voidaan sen avulla analysoida mahdollisimman systemaattisesti ja objektiivisesti (Tuomi & Sarajärvi, 2018, s. 87). Pyrkimyksenä aineistolähtöisessä analyysissä on luoda tutkimusaineistosta teoreettinen kokonaisuus, jossa analyysiyksiköt valitaan tutkimuksen tehtävänasettelua sekä tarkoitusta noudattaen. Analyysiyksiköt tulee määrittää ennen analyysin aloittamista. (Tuomi & Sarajärvi, 2018, s. 80, 91.) Tässä työssäni analyysiyksiköitä ovat siis valitsemani seksuaalikasvatusoppaat, ja oppaiden sisältöjä analysoidessani pyrin etsimään vastauksia tutkimuskysymykseeni ”Miten suomalaiset esi- ja alkuopetukseen soveltuvat seksuaalikasvatusoppaat toteuttavat voimassa olevien esi- ja alkuopetuksen opetussuunnitelmien seksuaalikasvatuksen sisältöjä?”.

Aineistolähtöisen sisällönanalyysin vaiheet voidaan jakaa seuraaviin kolmeen vaiheeseen; 1. aineiston pelkistäminen, 2. aineiston ryhmittely sekä 3. teoreettisten käsitteiden luominen (Tuomi & Sarajärvi, 2018, s. 91). Työssäni pelkistin aineistoani siten, että lähdin systemaattisesti etsimään teoksista toistuvia aihepiirejä ja painotuksia karsien pois epäoleellista tietoa tai vähiten käsiteltyjä teemoja. Hakalan (2017, s. 156) mukaan juuri olennaisten viestien erottaminen aineistosta on tärkeää. Seuraavaksi ryhmittelin aineistoni ja loin teoreettiset käsitteet; 1. Kehoitsetunto ja minäkuva, 2. Tunne- ja turvataidot, 3. Moninaisuus seksuaalikasvatuksessa. Haasteena ryhmittelyssä ja käsitteiden luomisessa oli se,

että seksuaalikasvatuksen eri aihepiirit ovat useimmiten vahvasti kytköksissä toisiinsa eivätkä täysin irrallisia, omia osiaan. Seuraavassa kappaleessa esittelen tutkimusaineistoani sekä sen valintaa.

4.2 Tutkimusaineisto

Tutkielmassani käytin tutkimusaineistona neljää esi- ja alkuopetusikäisten lasten seksuaalikasvatukseen suunnattua opasta. Oppaiden analysoinnin avulla sain olennaista tietoa erilaisista menetelmistä seksuaalikasvatuksen toteuttamiseen ja pystyin tutkimaan niiden soveltuvuutta esi- ja alkuopetuksen opetussuunnitelmiin pohjautuvaan seksuaalikasvatukseen. Oppaiden valintaani rajasin siten, että ne ovat ilmestyneet aikavälillä 2016–2021 jolloin opetussuunnitelmat ovat käytössä tai tulossa käyttöön, ne ovat suunnattu kasvatusalan ammattilaisille ja ne käsittelevät joko esi- tai alkuopetuksen seksuaalikasvatusta tai kumpaakin niistä. Lisäksi valintakriteerinä oli, että teokset ovat suomalaisia, sillä työssäni käsittelen suomalaisia opetussuunnitelmia. Seuraavissa alaluvuissa esittelen valitsemieni oppaiden pääpiirteet sekä tekijät lyhyesti.

4.2.1 Keho on leikki: Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä (Ingman-Friberg, Cacciatore, & Kähkönen, 2016)

Keho on leikki: Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä (2016) teoksen tarkoituksena on nostettu avata seksuaalisuuden ja seksuaalikasvatuksen käsitteitä kertoen mistä niissä on kyse ja tarjota käytännön esimerkkejä sekä työkaluja seksuaalikasvatuksen toteuttamiseen varhaiskasvatuksessa. Sen on toimittanut kättilö ja tutkija Susanna Ingman-Friberg ja lastenpsykiatri Raisa Cacciatore, ja heidän lisäkseen teoksesta löytyy useiden eri alan ammattilaisten tekstejä seksuaalikasvatuksen kentältä. Teoksen rakenne on kolmiosainen ja se koostuu tutkimus-, tieto-, ja taito-osioista. Teoksen lopussa on myös esitelty kahdeksan erilaista toiminnallista tehtävää seksuaalikasvatuksen tueksi. (Ingman-Friberg ym., 2016, s. 11, 15, 20.)

4.2.2 Pi(m)ppelipom. Seksuaalikasvatusmateriaali, vuosiluokat 1–2 (Ruuhilahti & Åhman, 2019)

Pi(m)ppelipom (2019) on Folkhälsan ja Nektaria ry:n vuonna 2019 julkaisema, seksuaaliterveyden asiantuntijoiden Susanna Ruuhilahden ja Suss Åhmanin laatima

alakouluikäisille lapsille suunnattu seksuaalikasvatusmateriaali. Materiaali on julkaistu sekä suomeksi että ruotsiksi. Ruotsinkielinen materiaali on julkaistu nimellä *Snippelisnopp*. Materiaali on laadittu vastaamaan opettajien toiveita ja tarpeita alakouluikäisten lasten seksuaalikasvatukseen ja se sisältää konkreettisia tuntiehdotuksia, ohjeita sekä tukimateriaalia. Lisäksi teoksessa on opettajille suunnattuja harjoituksia, joiden tehtävänä on auttaa niin seksuaalikasvattajana kehittyemisessä kuin myös mahdollistaa oman ajattelun kehittymistä seksuaalisuuteen liittyen. Materiaali on jaoteltu ikätasoisesti kolmeen ryhmään, 1–2 vuosiluokille, 3–4 vuosiluokille ja 5–6 vuosiluokille, joista tässä työssäni käsittelen alkuopetuksen osiota. Vuosiluokille 1 ja 2 suunnatusta materiaalista löytyy neljä seksuaalikasvatustuokiota; 1. Perheet, 2. Kehosta, pippelistä ja pimpistä, 3. Mistä lapset tulevat? ja 4. Turvataitoja. Ennen jokaista tuokiota on lisäksi opettajalle suunnattu videomateriaali, johon olisi hyvä tutustua tuokion pitoon valmistautuessa.

4.2.3 Turvallinen Oulu -hankkeen (2019–2021) aikana eri asiantuntijoiden kokoamat materiaalit

Turvallinen Oulu -hanke (2019–2021) on Oulun kaupungin sivistys- ja kulttuuripalveluiden koordinoima hanke, jonka päätavoitteena on alaikäisiin kohdistuvien seksuaalirikosten ehkäisy. Hankkeen alulle panon lähtölaukaisijana toimi Oulussa vuonna 2018 paljastuneiden alaikäisiin tyttöihin kohdistuneiden seksuaalirikosten sarja. Hankkeen internet-sivuille on koottu oppaaksi eri asiantuntijoiden luomia kasvatustalantalan ammattilaisille sekä huoltajille suunnattuja turvataitokasvatustalantaleja, jotka päivittyvät hankkeen aikana. (Oulun kaupunki, 2019.) Hankkeen itsessään tuottamat materiaalit eivät ole ilmestyneet tätä työtä kirjoittaessani, vaan ne tullaan julkaisemaan elokuussa 2021. Tämän vuoksi käsittelen työssäni kahta tällä hetkellä hankkeen sivuille kerätystä materiaalista. Valitsin nämä kaksi siksi, että ne ovat suunnattu esi- ja alkuopetusikäisten lasten seksuaalikasvatukseen ja vastasivat sisällöltään parhaiten tutkimustavoitettani.

Tunne- ja turvataitoja lapsille: Tunne- ja turvataitokasvatuksen oppimateriaali

Jyväskylän ammattikorkeakoulun vuosina 2012–2014 organisoiman Tunne- ja turvataidot osaamiseksi -hankkeen osana tehty Tunne- ja turvataitoja lapsille -kirjan 2. painos julkaistiin vuonna 2019. Kirja on jaettu neljään osioon, joista ensimmäisessä käsitellään tunne- ja turvataitojen perusteita sekä periaatteita, seuraavassa turvataitotuntien teemoja sekä toteutusta,

kolmannessa Aarrearkku-osiossa esitellään erilaisia harjoitteita, pelejä sekä leikkejä ja neljännessä Huolestuin – mitä teen? -osiossa käsitellään huoltilanteisiin liittyviä teemoja.

Oppaan opetusmateriaalit ovat monipuoliset ja laadukkaat, sisältäen 35 erilaista tunne- ja turvataitokasvatuksen teemaa. Jokaisen tehtävän kohdalla on eriteltynä se mitä tavoitellaan ja mitä tehdään, sekä mahdollisia tehtävämonistepohjia. Näiden lisäksi materiaalit sisältävät sekä kotitehtäviä että vinkkejä lisämateriaaleihin. Materiaaleissa otetaan hyvin huomioon myös yhteisöllisyyden sekä kodin ja koulun välisen kasvatuskumppanuuden teema, jossa aiheita tuodaan näkyviksi esimerkiksi siten, että lasten tuotoksista kootaan omat kansiot tai portfolioit sekä niitä voidaan ripustaa seinille, jolloin teema on näkyvä myös lapsen huoltajille sekä yhteisön muille lapsille ja aikuisille. Materiaali sisältää myös esimerkiksi valmiin, huoltajille suunnatun kirjeen. Tämän lisäksi kasvattajia kannustetaan esimerkiksi suunnitelmien ja kokemusten dokumentointiin muun muassa sen vuoksi, että tällä tavoin on helpompi jatkaa teeman parissa ja kehittää toimintaa tarpeen vaatiessa. (Lajunen ym., 2019, s. 24–25.) Kirjan sisällöissä käydään lävitse niin tutkimuksen kuin käytännönkin pohjalta pienten lasten seksuaalikasvatuksen teemoja.

Harjoituksia lasten kehotunnekasvatukseen

Harjoituksia lasten kehotunnekasvatukseen -opas on Väestöliiton loppuvuodesta 2020 julkaisema materiaalipaketti, jossa esitellään erilaisia tapoja kehotunnekasvatuksen toteuttamiseen. Materiaali on suunnattu sovellettuna 1–9-vuotiaille lapsille. Oppaan teemat perustuvat WHO:n Seksuaalikasvatuksen standardeissa (katso kappale 2.1) määriteltyihin aiheisiin. Opas on jaoteltu tämän pohjalta kahdeksaan vastaavaan kattoteemaan; 1. Keho ja kehitys, 2. Tunteet, 3. Läheisyys, hyvä olo ja itsetunto, 4. Ympäristö ja muut ihmiset, 5. Hyvinvointi ja terveys, 6. Lisääntyminen, 7. Normit ja tavat sekä 8. Oikeudet. Jokaisen harjoitteen kohdalla on selkeästi merkittynä tavoitteet, tarvikkeet, kesto ja mahdolliset lähteet.

5 Tulokset

5.1 Oppaat esi- ja alkuopetuksen opetussuunnitelmien seksuaalikasvatuksen sisällöissä

Seuraavissa alaluvuissa käyn läpi sisällönanalyysissä oppaiden pohjalta luomiani teemoja (1. Kehoitsetunto ja minäkuva, 2. Tunne- ja turvataidot, 3. Moninaisuus seksuaalikasvatuksessa) opetussuunnitelmien perusteiden näkökulmasta. Tämän analyysin pohjalta vastaan tutkimuskysymykseeni ”Miten suomalaiset esi- ja alkuopetukseen soveltuvat seksuaalikasvatusoppaat toteuttavat esi- ja alkuopetuksen opetussuunnitelmien seksuaalikasvatuksen sisältöjä?”

5.1.1 Kehoitsetunto ja minäkuva

Esiopetuksen kaksivuotisen kokeilun perusteiden mukaan varhaista terveen itsetunnon kehittymistä tulee korostaa. Lapsen uteliaisuuteen kehostaan on esiopetuksen kaksivuotisen kokeilun perusteissa mainittu siihen ikätasoisesti sekä kunnioittavasti ohjaaminen, edesauttaen myönteisen kehoitsetunnon ja kehonkuvan kehittämisessä (Opetushallitus, 2021, s. 26, 54). Kaksivuotisen esiopetuksen kokeilun yhtenä tarkoituksena onkin myös saada tietoa opetuksen vaikutuksista lasten terveen itsetunnon muodostumiseen (Laki kaksivuotisen esiopetuksen kokeilusta 1 §). Perusopetuksen opetussuunnitelman 1–2 vuosiluokkien sisällöissä sanoja ”kehoitsetunto” tai ”kehonkuva” ei ole mainittu lainkaan. Näitä teemoja on kuitenkin mahdollista löytää, esimerkiksi ympäristöopin oppiaineen kasvun ja kehityksen sisällöissä on maininta mielen hyvinvoinnin, kuten itsensä ja muiden arvostamisen ikäkauden mukaisesti, harjoittelu (Opetushallitus, 2016, s. 132) ja liikunnan oppiaineen tehtävissä mainitaan liikunnan opetuksen vaikuttavan omaan kehoon myönteisesti suhtautumisessa (Opetushallitus, 2016, s. 148). Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden yleisessä osiossa osana oppimiskäsitystä mainitaan, että minäkuvalla on vaikutusta siihen millaisia tavoitteita oppilas omalle toiminnalleen asettaa (Opetushallitus, 2016, s. 17).

Kehoitsetunto ja minäkuva on nostettu esiin analysoimissani oppaissa. Cacciatore, Ingman-Friberg ja Kauppinen (2016) nostavat teoksessa *Keho on leikki esille* näkökulman siitä, että hyvän kehoitsetunnon omaava lapsi hoitaa ja suojaa kehoaan riskeiltä sekä vahingoittumiselta ja ottaa vastuun kehostaan (Cacciatore ym., 2016, s. 84, 99), linkittyen siten oleellisesti myös turvataito-osaamiseen. Turvataitoihin osana kehoitsetuntoa ja minäkuvaa linkittyy myös Pimppelipomin sisältö, jossa Ruuhilahti ja Åhman (2019) toteavat, että ”tärkeässä osassa omien

rajojen asettamisessa on itsetuntemus, positiivinen minäkuva ja myönteinen suhtautuminen muihin ihmisiin” (Ruuhilahti & Åhman, 2019, s. 22).

Väestöliiton (2020) materiaalissa kehoon liittyvät harjoitukset kattavat kehoon liittyviä teemoja laajalti aina erilaisuuden hyväksymisestä ja kunnioittamisesta kehon toimintojen tutkimiseen ja kehollisten tuntemusten käsittelemiseen. Ruuhilahti ja Åhman (2019) korostavat sitä, ettei lapsi tarkastele kehoaan samalla tavalla seksuaalissävytteisesti kuin aikuinen. Tämän sijaan lasta kiinnostavat asiat kuten se, miten keho toimii ja miltä oma sekä toisen keho näyttää. (Ruuhilahti & Åhman, 2019, s. 11) Ruuhilahden ja Åhmanin oppaan tehtävissä esimerkiksi nimetään kehonosia ja käydään lävitse sukuelinten toimintaa. Tavoitteena on antaa oppilaalle perustietoa kehon eri osista keskittyen sukuelimiin ja opetella puhumaan ja nimeämään näitä ilman häpeää. Lisäksi harjoitellaan rajojen kunnioittamista ja kehojen moninaisuutta ja ainutlaatuisuutta. Niin lapsen itsetuntemusta kuin itsetuntoakin voidaan vahvistaa laadukkaalla seksuaalikasvatuksella. (Ruuhilahti & Åhman, 2019, s. 3, 11.)

”Itsearvostus rakentuu paitsi vertaissuhteissa myös läheisissä ihmissuhteissa ja lapsen saaman turvan ja hoivan kautta sekä rakastetuksi tulemisen kokemuksesta” alleviivaavat Lajunen ym. (2019, s. 28) Tunne- ja turvataitoja lapsille -oppaassa. Opas on sisällöltään samankaltainen muiden analysoimieni oppaiden kanssa, ottaen myös huomioon epäonnistumisen ja minuuden keskeneräisyyden hyväksymisen opettelemisen. Oppaassa on harjoitteita esimerkiksi oman itsensä hyväksymiseen sellaisena kuin on, sekä myötätuntoiseen suhtautumiseen omaa itseään kohtaan.

5.1.2 Tunne- ja turvataidot

Perusopetuksen opetussuunnitelmassa (2016) vuosiluokilla 1–2 laaja-alaisen osaamisen näkökulmissa kohdassa L3 *Itsestä huolehtiminen ja arjen taidot* mainitaan tunteiden tunnistamisen sekä ilmaisun harjoittelu ja arjen teknologian turvallisen käyttöön oppiminen, ja ympäristöopin oppinaineen sisällöissä (S2) mainitaan turvataitoihin perehtyminen (Opetushallitus, 2016, s. 100, 132). Esiopetuksen kokeilun perusteiden (2021) maininnat turvataidoista mukailevat näitä, mainiten turvataitojen kehittämisen sekä oman ja toisen kehon kunnioittamisen ja suojelemisen (Opetushallitus, 2021, s. 52–53). Turvataidot myös internetiä käyttäessä ovat oleellista turvataitokasvatuksen sisältöä, ja Esiopetuksen kokeilun perusteissa (Opetushallitus, 2021, s. 46) mainitaan myös digiturvataitojen opettaminen. Lasten tunnetaitoja

vahvistetaan opettelemalla tunteiden havaitsemista, nimeämistä ja tiedostamista sekä lasta autetaan tunteiden ilmaisussa ja itsesääteilyssä (Opetushallitus, 2021, s. 21).

Tunne- ja turvataidot nousivat suureen rooliin jokaisessa teoksessa, sillä kuten todettua, ne ovat esi- ja alkuopetusikäisten lasten seksuaalikasvatuksen tärkeimpiä aihealueita. Analysoimieni oppaiden sisällöt vastaavat opetussuunnitelmien tunne- ja turvataitoja koskevia sisältöjä monipuolisesti. Keho on leikki (2016) opas sisältää esimerkiksi koskettamisen sääntöjä, ohjeita siihen miten toimia tilanteessa, jossa aikuinen lähestyy tai koskee sopimattomasti, tai kun kaveri on liian utelias. Teoksessa nostetaan esiin neljä tärkeää turvataitoaihetta, jotka lapselle olisi syytä opettaa; kehon osien nimeäminen, uimapukusääntö, koskettamisen säännöt sekä nk. kolmen kohdan sääntö. Jokaisen kohdalla käsitellään aiheesta opetettavat tiedot, taidot sekä asenne. (Cacciatore, Ingman-Friberg & Kauppinen, 2016, s. 95–108.) Samat teemat nousevat esiin myös Pimppelipomissa, jossa turvataitoja käsittelevän tuokion tavoitteeksi Ruuhilahti ja Åhman (2019, s. 23) nimeävät tiedon saamisen kosketuksesta ja siitä, mikä merkitys omien rajojen asettamisella on. Turvataitojen osalta oppilaan tulisi tuokion jälkeen tietää miten erilaisissa tilanteissa tulisi toimia siten, että omia rajoja kunnioitetaan. Oma ja toisen itsemääräämisoikeuden toteutumista teoksessa kuvataan seuraavanlaisesti; ”kun ymmärtää, ettei oma kosketus tai muu teko tunnu välttämättä toisesta hyvältä, on helpompi olla loukkaamatta koskemattomuutta” (Ruuhilahti & Åhman, 2019, s. 22).

Tunne- ja turvataitoja lapsille (2019) oppaassa käsitellään tunne- ja turvataitokasvatuksen pyrkimyksiä ja tavoitteita lapsen näkökulmasta sekä lapsen ihmisoikeuksien perustana. Lajunen ym. (2019, s. 17–18) nostavat teoksessa esiin nk. *Voimapyramidin*, joka esittelee tunne- ja turvataitokasvatuksen käytännön toteutuksessa tärkeiksi koettuja periaatteita. Sanalla viitataan voimavarakeskeiseen lähestymistapaan, jossa tehdään näkyviksi onnistumiset, vahvuudet ja selviytyminen. Tässä lähestymistavassa fokus on enemmän tulevassa kuin menneessä, ja myönteisellä lähestymistavalla on tarkoitus luoda toivoa sekä turvaa uhkakuvien maalaamisen sijaan. Pyramidin keskiössä ovat lapsen oikeudet, joita ympäröi oikeus yhteisiin voimavaroihin, osallisuus sekä suojele, joita lähestytään lapsi-, perhe- sekä yhteisönäkökulmista.

Pimppelipomissa (2019) on nostettu esille myös porno, sillä myös alkuopetusikäiset lapset voivat tahtomattaankin törmätä pornografiseen materiaaliin internetiä sekä älypuhelimia käyttäessä ja tarvitset taitoja sekä tietoa, miten toimia tällaiseen materiaaliin törmätessään. (Ruuhilahti & Åhman, 2019, s. 16–17.) Vaikkakin puhelin hankitaan lapselle ensisijaisesti yhteydenpitoa vanhempien kanssa varten, käyttävät lapset puhelintaan käytännössä myös

kaikkeen muuhun (Lainiala, 2016, s. 132). Väestöliiton (2020) Harjoituksia lasten kehotunnekasvatukseen -materiaalissa on hyvä huomio siitä, miten aikuisen suhtautumisella medialaitteisiin on suuri merkitys; mikäli aikuinen suhtautuu niihin kielteisesti, ei lapsi todennäköisesti halua jakaa aikuiselle siihen liittyviä huoliaan (Väestöliitto, 2020, s. 24). Vaikka lapsen puhelimenkäytön valvonta on lapsen huoltajan tehtävä, on opettajan hyvä pysytellä ajan tasalla esimerkiksi siitä, millaisia sovelluksia lapset puhelimillaan käyttävät, jotta niissä tapahtuvista asioista on mahdollista keskustella tarpeen sitä vaatiessa.

Sekä Harjoituksia lasten kehotunnekasvatukseen materiaalissa (2020 s. 8–12) että Tunne- ja turvataitoja lapsille: Tunne- ja turvataitokasvatuksen oppimateriaalissa (2019, s. 57–82) lapsen tunteita käsitellään useiden erilaisten harjoitteiden kautta. Ne sisältävät tunnesanojen opettelua, tunteiden kuvittamista, tunteiden ja kehon yhteyttä, tunteiden ohimenevyyttä, oman ja toisten tunteiden tunnistamista ja sitä, miten tunteiden kanssa toimitaan. Keho on leikki (2016) -oppaan tunnetaitojen kohdalla puolestaan korostetaan lapsen tukemista omaan tunteeseensa luottamisessa sekä aikuisen kykyä niin kuulla kuin hyväksyä lapsen tunteet. (Cacciatore ym., 2016, s. 106–108.) Pimppelipom (2019) ei varsinaisesti sisällä puhtaasti tunnetaitoharjoituksia, mutta turvataitojen osuudessa mainitaan empatia- ja tunnekasvatuksen merkitys turvataitojen näkökulmasta sekä tunnetaidot luontaisesti nivoutuvat osaksi oppaan turvataitoharjoituksia.

5.1.3 Moninaisuus seksuaalikasvatuksessa

Kaksivuotisen esiopetuksen kokeilun perusteissa kehoitetaan kiinnittämään huomiota siihen, miten sukupuoliin ja sen moninaisuuteen liittyvät asenteet näkyvät aikuisten puheessa ja toiminnassa. Sukupuolen moninaisuutta ja sukupuoliin liittyviä oletuksia tulisi pohtia myös lasten kanssa osana eettistä kasvatusta ja rohkaista lapsia tekemään omia valintojaan ilman sukupuoliin tai mihinkään muuhun henkilöön liittyviin seikkoihin sidoksissa olevia ennakkoodotuksia tai stereotyyppisiä rooleja. (Opetushallitus, 2021, s. 27, 47.) Kaksivuotisen esiopetuksen kokeilun perusteiden mukaan kodin ja koulun välisessä kasvatusyhteistyössä on otettava huomioon perheiden moninaisuus (Opetushallitus, 2021, s. 32).

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa vuosiluokilla 1–2 moninaisuuden teemat taas painottuvat kulttuurisen moninaisuuden teemoihin, eikä mainintoja seksuaalisuuden tai sukupuolten moninaisuudesta löydy. Koko perusopetusta koskettaen on kuitenkin maininta siitä, että perusopetuksessa lisätään ymmärrystä sekä tietoa sukupuolen moninaisuudesta ja autetaan oman oppimispolun rakentamisessa ilman sukupuoliin sidottuja roolimalleja

(Opetushallitus, 2016, s. 18). Samassa yhteydessä on kuitenkin myös lause ”perusopetus kannustaa yhdenvertaisesti tyttöjä ja poikia eri oppiaineiden opinnoissa” (Opetushallitus, 2016, s. 18). Tämä itsessään jo sulkee pois ne oppilaat, jotka eivät sukupuoli-identiteetiltään sovi kaksinapaiseen nainen–mies-jakoon. Sen sijaan parempi tapa ilmaista asiaa voisi olla esimerkiksi ”perusopetus kannustaa yhdenvertaisesti kaikkia oppilaita (sukupuolesta riippumatta) eri oppiaineiden opinnoissa”.

”Kun puhumme lapsista ja kohtaamme heitä, on sukupuoli yksi keskeinen tapa määritellä lasta” toteaa sosiaalipsykologi ja pari- ja seksuaaliterapeutti Anja Saloheimo Keho on leikki (2016, s. 147) -seksuaalikasvatusoppaassa. Tämä on erittäin paikkaansa pitävää, ja alkaa usein jo ennen lapsen syntymää. Useita vanhempia ja heidän läheisiään kiinnostaa jo raskausaikana lapsen tuleva sukupuoli, jota viime vuosien aikana on ”trendikkäästi” myös juhlistettu perheen ja ystävien kesken esimerkiksi Yhdysvalloista alkunsa saaneilla, niin kutsutuilla sukupuolenpaljastusjuhlilla (eng. gender reveal party). Lapsen yksilöllisyys ja persoonan piirteet ovat kuitenkin monen asian summa, eikä vain sukupuoli, johon hänet on määritetty (Saloheimo, 2016, s. 148).

Niin kehojen, kulttuurien, perheiden, sukupuolten ja seksuaalisuuden moninaisuus on syytä ottaa huomioon niin seksuaalikasvatuksessa kuin kaikessa muussakin kasvatuksessa. Tällöin emme tahallisesti tai tahattomasti ylläpidä ja välitä stereotyyppisiä sekä heteronormatiivisia malleja. Moninaisuuden teemoja käsitellään myös Keho on leikki (2016) oppaassa. Yksi teoksen näkökulmista on maahanmuuttajataustaiset lapset. Maahanmuuttajaperheiden lasten lähtökulttuurissa sukupuoliroolit voivat olla hyvinkin erilaisia, jolloin varhaiskasvatuksessa yhteisymmärryksen ja keskusteluyhteyden löytäminen vanhemman ja opettajan välillä olisi tärkeää. Pohjoismaisissa yhteiskunnissa eriarvoisuus sukupuolten välillä on pyritty minimoimaan, toisin kuin joissain sukupuolieroja korostavissa kulttuureissa. (Novitsky, 2016, s. 140, 142.) Kulttuuristamista, eli asioiden selittämistä yksinomaan kulttuurilla, on kuitenkin syytä pohtia kriittisesti. Keskinen (2011, s. 168) mukaan kulttuuristaminen rakentuu yhteisille tavoille erilaistaa ja rakentaa valtasuhteita rodun ja etnisen alkuperän perusteella.

Tämän lisäksi teoksessa nostetaan esiin sukupuolen ilmentymää, sukupuolisensitiivistä kasvatusta, kasvattajan merkitystä esimerkin antajana sekä annetaan neuvoja siihen, miten kasvattajana voit antaa lapselle tilaa ja tapoja ilmentää omaa persoonaa ja identiteettiään (Saloheimo, 2016, s. 147–156). Huomasin kuitenkin, että teoksessa oli paikoittain melko vahvasti esillä vain kaksi sukupuolta, mies ja nainen, eikä sukupuolten moninaisuutta käsitelty

oppaassa mielestäni tarpeeksi laajalti. Esimerkiksi harjoitteessa 4. Tyttöjen ja poikien erot (Paavilainen & Poikela, 2016, s. 272) on tehtävän ideana avata tyttöjen ja poikien välisiä eroja eikä muista sukupuolista ole mainintaa lainkaan.

Pimppelipomin (2019) sisällöissä taas käsitellään moninaisia perheitä. Siinä käydään läpi esimerkiksi sitä, mikä perheen merkitys on, miten perhe määritellään, mikä kulttuurin vaikutus on sekä korostetaan sitä, että lapsi saa itse määritellä oman perheensä. Opetustuokiossa nostetaan esiin erilaisia perheen muotoja kuten uusperheet ja sateenkaariperheet, ja tavoitteena on, että niin tuokion aikana kuin sen jälkeenkin lapsi tuntee perheensä jäsenet tärkeiksi sekä arvokkaiksi ja saa tietoa sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuudesta perheissä. (Ruuhilahti & Åhman, 2019, s. 6.) Erilaisia perheitä käsitellään myös Tunne- ja turvataitoja lapsille (2019, s. 92) materiaalissa, jossa lapsia opetetaan huomaamaan perheiden moninaisuutta. Toisaalta ristiriitaisesti materiaalin kuvituskuviin oli havaittavissa selkeää heteronormatiivisuutta, esimerkiksi perheitä kuvattaessa oli jokaisessa kuvattuna ainoastaan heteroperheitä. Myös lapsia esittävissä kuviin oli lapset pääsääntöisesti kuvattu stereotyyppisen sukupuolittuneesti. Kaikki kirjan kuvituskuviin ihmiset kahta lukuun ottamatta olivat tulkittavissa vaaleaihoisiksi länsimaalaisiksi. Sukupuolien moninaisuutta käsitteleviä tehtäviä ei materiaalissa ollut ollenkaan. Harjoituksia lasten kehotunnekasvatukseen (2020) oppaassa puolestaan nostetaan keskusteluun esimerkiksi se, onko olemassa tyttöjen ja poikien leluja tai hiustyylejä. Rajoittavia rakenteita kyseenalaistamalla pyritään vapauttamaan lasta tekemään omia valintojaan ilman oletetun sukupuolensa vaikutusta (Väestöliitto, 2020, s. 20).

5.2 Oppaiden sisällöt opetussuunnitelmien valossa

Laseke-tutkimuksen mukaan yli puolet ammattilaisista esittivät, että seksuaalikasvatuksen eri osa-alueista tarvittaisiin lisää materiaalia seksuaalikasvatuksen tueksi (Ingman-Friberg, 2016, s. 261). Tässä työssä tutkimani oppaat ovat julkaistu tutkimuksen jälkeen, eli tähän tarpeeseen on selvästi vastattu uudella seksuaalikasvatusmateriaalilla. Teoksista löytyi sekä kasvattajille suunniteltua sisältöä että lapsille suunniteltua sisältöä, sekä näiden yhdistelmiä. Teoksissa oli paljon samankaltaisuuksia niin teemoissa kuin konkreettisissa harjoituksissakin. Lähes jokaisessa teoksessa nostettiin myös esiin seksuaalikasvattajan itsensä mahdollisia haasteita ja kipukohtia seksuaalikasvatuksen toteuttajana. Oppaissa eri seksuaalikasvatuksen aihealueet luonnollisesti myös sekoittuivat ja lomittuivat keskenään, esimerkiksi kehoitsetuntoon ja

minäkuvaan liittyvät aiheet linkittyivät usein moninaisuuden teemoihin ja tunnetaidot taas kehon ja mielen yhteyteen linkittyen siten minäkuvaan ja kehoitsetuntoon.

Kehoitsetuntoon ja minäkuvaan liittyviä mainintoja löytyi Kaksivuotisen esiopetuksen kokeilun perusteista melko hyvin. Kuten jo aiemmin mainittu, on Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden yleisessä osiossa sen sijaan vain maininta siitä, miten minäkuvalla on vaikutusta oppilaan tavoitteiden asettamisessa omalle toiminnalleen (Opetushallitus, 2016, s. 17). Tästä voidaan päätellä, että seksuaalikasvatuksen sisällöillä on oleellinen osa oppilaan kaikessa koulutyössä toimimiselle. Tämä tukee sitä ajatusta, että seksuaalikasvatuksen sisältöjen lisääminen opetukseen ja opetussuunnitelman selkiyttäminen olisi merkityksellistä lapsen koko koulupolkua ajatellen. Oppaat sisälsivät monipuolisesti positiiviseen kokemukseen kannustavia harjoitteita liittyen niin kehoon kuin minuuteenkin. Luontevasti nämä kaksi myös tukevat toisiaan kulkien usein ikään kuin käsi kädessä. Myös niin tunne- ja turvataitoihin kuin moninaisuuteen seksuaalikasvatuksessa liittyvissä sisällöissä on Perusopetuksen opetussuunnitelmassa parantamisen varaa. Myös nämä aihepiirit on huomioitu huomattavasti paremmin Kaksivuotisen esiopetuksen kokeilun perusteissa (ks. s. 17). Tässä työssäni tutkimista oppaista tunne- ja turvataitoihin liittyvät sisällöt olivat lähes jokaisessa eniten edustettuja seksuaalikasvatuksen sisältöjä sisältäen laajalla skaalalla erilasta materiaalia tunne- ja turvataitokasvatuksen tueksi. Moninaisuutta koskevat asiat olivat myös oppaissa vahvasti läsnä, mutta tällä saralla oli paikoittain onnistuttu vain osin. Oppaissa oli esimerkiksi jätetty joitain moninaisuuteen seksuaalikasvatuksessa liittyviä aiheita pois, tai kuvituskuvat olivat enemmän stereotypioita tukevia vaikkakin tekstisisältö oli moninaisuutta tukevaa.

Havaintojeni perusteella Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet kaipaisivat samankaltaista parannusta seksuaalikasvatuksen osalta kuten uuden Kaksivuotisen esiopetuksen kokeilun opetussuunnitelman perusteiden kanssa on tehty. Sillä seksuaalikasvatusta ei ole erikseen käsitelty opetussuunnitelman perusteissa seksuaalikasvatukseen liittyvien teemojen satunnaisia mainintoja lukuun ottamatta, eikä spesifioitua suunnitelmaa, jota seurata ole, tutkimustuloksena voidaan pitää sitä, että periaatteessa kaikki tutkimani oppaat toteuttavat 1–2 vuosiluokan opetussuunnitelman mukaista seksuaalikasvatusta. Se, että seksuaalikasvatuksen sisältöön liittyviä teemoja on mahdollista löytää ja mainintoja niistä löytyy osista kohtaa opetussuunnitelmaa ei ole riittävää, sillä seksuaalikasvatuksen ollessa merkittävä tekijä lapsen kokonaisvaltaiselle kehitykselle ja kasvuun tulisi sisällöt ja tavoitteet olla selkeästi osana opetussuunnitelmaa. Opetussuunnitelman epäselkeyden, mutta myös luokanopettajaopintojen seksuaalikasvatuksen

sisältöjen puutteellisuuden vuoksi se, millaista seksuaalikasvatusta ja missä vaiheessa oppilaille tarjotaan, voi jäädä tällä hetkellä huolestuttavan paljon opettajan oman kiinnostuksen, viitseliäisyyden ja ammatillisen osaaminen tai osaamattomuuden varaan.

Vaikkakin pääpiirteittäin oppaat vastasivat tiedoiltaan, tehtäviltään ja sisällöiltään hyvin sitä, millaista esi- ja alkuopetuksen seksuaalikasvatuksen myös tutkimustiedon valossa tulisi olla, ei yksikään tutkimistani teoksista ollut sisällöltään kokonaisvaltaisesti kattava ja jokaisen osa-alueen huomioiva, nk. yleisteos. Myös tämän vuoksi opetussuunnitelman perusteissa tulisi määritellä seksuaalikasvatuksen sisältöjä sekä tavoitteita tarkemmin, jotta myös seksuaalikasvatuskirjallisuus ja muu materiaali voisivat vastata tähän paremmin. Vaikkakin laadukasta ja monipuolista materiaalia on julkaistu eritoten viimeisen muutaman vuoden aikana ja uutta materiaalia ollaan julkaisemassa lisää esimerkiksi Turvallinen Oulu -hankkeen (2019-2021) toteutuksen aikana, voi oppaiden ja materiaalien valikoinnissa ja erilaisia tarkoituksperiä vastaavien oppaiden löytämisessä, jotta seksuaalikasvatuksen teemat kaikessa moninaisuudessaan tulevat käsiteltyä kattavasti, olla haasteita mikäli seksuaalikasvattajalla itsellään ei ole tarpeeksi tietoa aiheesta tai selkeää opetussuunnitelmaa jota seurata. Havaintojeni perusteella mielestäni WHO:n (2010) Seksuaalikasvatuksen standardeihin (ks. s. 7–8) pohjautuvat materiaalit, kuten Väestöliiton (2020) Harjoituksia lasten kehotunnekasvatukseen -opas olivat pohjaltaan monipuolisimpia kokonaisuuksia suhteessa opetussuunnitelmien sisältöihin.

6 Pohdinta

Kandidaatintutkielmani tavoite oli tutustua esi- ja alkuopetuksen seksuaalikasvatuksesta tehtyyn tieteelliseen tutkimukseen, keskeisiin käsitteisiin sekä aineistolähtöisen sisällönanalyysin keinoin tarkastella esi- ja alkuopetusikäisten lasten seksuaalikasvatukseen suunnattuja oppaita opetussuunnitelmien perusteiden näkökulmasta. Tässä luvussa pohdin tutkimusprosessiani ja tutkimukseni luotettavuutta ja eettisyyttä, sekä seksuaalikasvatuksen nykytilaa ja sen kehittämistarpeita, työni merkittävyyttä sekä jatkotutkimusmahdollisuuksia.

6.1 Tutkimuksen luotettavuus ja tutkimusetiikka

Olen läpi työni pyrkinyt toteuttamaan tutkimukseni mahdollisimman luotettavilla tavoilla ja menetelmillä. Valitsin työhöni tuoreita, vertaisarvioituja tutkimuksia käyttäen hakukoneina pääsääntöisesti Ebscoa, Oula-Finniaa sekä Scopusta. Osan lähteistäni löysin myös toisten tutkimusten lähdeviitteiden kautta. Tutkimusasetelmani vuoksi työni pohjautuu osin vahvasti kotimaisiin lähteisiin, sillä työssäni tutkin suomalaisia seksuaalikasvatuksen oppaita Suomessa käytettävien opetussuunnitelmien perusteiden näkökulmasta. Raisa Cacciatore on käytetyin julkaisija läpi tutkimukseni. Työni kannalta tämä on perusteltua, sillä hän on urauurtavasti julkaissut paljon laadukasta tutkimusta sekä muuta kirjallisuutta seksuaalikasvatuksen kentältä. Tämän lisäksi myös osa esi- ja alkuopetuksen termistöstä, esimerkiksi luvussa 1.3 käsitelty kehotunnekasvatus on suomalaisessa tutkimuksessa kehitetty käsite. Termi on käännetty myös englanniksi, mutta tätä tutkielmaa työstäessäni en törmännyt termin käännettyyn vastineeseen.

Tuomi ja Sarajärvi (2018, s. 80) nostavat aineistolähtöisen analyysin toteuttamisen haasteiksi sen, miten tutkijan on mahdollista kontrolloida sitä, ettei analyysia ohjaile tutkijan ennakkoluulot, vaan että analyysi tapahtuu aineiston tiedonantajien ehdoilla. Esimerkiksi jo käytetyt käsitteet ja tutkijan oma tutkimusasetelma vaikuttavat tuloksiin, eivätkä havainnot siten ole objektiivisia ja puhtaita. Ymmärsin tämän haasteen myös omaa analyysiä toteuttaessani, sillä tutkimukseen ja opetussuunnitelmiin syvällisesti tutustuneena täytyi pitää tarkasti mielessä oppaiden sisällöt edelle eteneminen. Myös oma henkilökohtainen kokemus siitä, ettei seksuaalikasvatusta toteuteta tai sen toteutus on paikoin puutteellista, on voinut vaikuttaa tiedostamattakin tutkimukseni kulkuun.

6.2 Esi- ja alkuopetuksen seksuaalikasvatuksen nykytila ja kehittämistarpeet

Esi- ja alkuopetusikäisten lasten seksuaalikasvatuksesta on tehty verrattain vähän tutkimusta. Tätä voi osaltaan selittää esimerkiksi se, että lapsuudessa tapahtuvaa seksuaalista kehitystä sekä yleistä seksuaalista käyttäytymistä on tutkittu minimaalisesti (Cacciatore ym., 2020, s. 2). Tutkimuksia etsiessäni totesin kuitenkin, että viime vuosien aikana aihetta on alettu tutkia yhä enenevässä määrin ja löysin tuoreita, vertaisarvioituja aihepiiriini sopivia tutkimuksia. Saman kehityssuunnan uskon jatkuvan myös tulevaisuudessa, koska seksuaalikasvatuksen tematiikka puhuttaa paljon niin kasvatusalan henkilöstä kuin lasten huoltajiakin. Valitsin myös kattavampia, lähinnä alakouluikäisten lasten seksuaalikasvatusta tutkivia tutkimuksia poimien niistä oleellista tietoa esi- ja/tai alkuopetusikäisten lasten seksuaalikasvatukseen liittyen saadakseni kokonaisvaltaisemman kuvan aiheesta.

Kuten todettua, on seksuaalikasvatus moniulotteista, lapsen elämän usealle eri osa-alueelle vaikuttavaa lapsen kehityksen tukemista. Sen sisällöt antavat lapselle turvaa kehittyä ja kasvaa omaksi itsekseen ja vaikuttavat niin lapsen sen hetkiseen elämään kuin myös tulevaisuuteen nuorena ja aikuisena. Tutkimuksien mukaan kouluissa tarvitaan itsetuntoon vaikuttavia ohjelmia, sillä hyvän itsetunnon omaava lapsi kasvaa todennäköisemmin hyvän itsetunnon omaavaksi aikuiseksi, joka siten pystyy myötävaikuttamaan myös toisten ihmisten hyvinvointiin yhteiskunnassa (Lawrence, 2006, s. 181). Myös koulukiusaaminen on teema, joka puhututtaa vuodesta toiseen kouluissa ja koulujen ulkopuolella. Salmivallin (2017, s. 58) mukaan kiusaamista aiheuttavia tekijöitä voivat olla esimerkiksi itsesäätelyn, tunne-elämän ja monenlaiset käyttäytymisen ongelmat. Esimerkiksi juuri näihin teemoihin seksuaalikasvatuksessa pureudutaan, jonka vuoksi uskon systemaattisella, tarpeeksi aikaisin alkavalla ja laadukkaalla seksuaalikasvatuksella olevan myönteisiä vaikutuksia myös kiusaamisen ehkäisyyn.

Seksuaalikasvatuksen yhtenäistämiseksi esi- ja alkuopetuksessa on siis selkeä tarve. Siihen oleellisesti liittyvät sisällöt vaikuttavat laaja-alaisesti lapsen kasvuun ja kehitykseen, joten seksuaalikasvatuksen merkittävyys tulisi huomioida paremmin myös opetussuunnitelmissa. Seksuaalikasvatus tulisi saada selkeäksi osaksi Perusopetuksen opetussuunnitelmaa peruskoulussa, joko integroiden se paremmin osaksi esimerkiksi ympäristöoppia tai mahdollisesti jopa omana oppiaineenaan. On huolestuttavaa, että tällä hetkellä alkuopetuksen seksuaalikasvatukseen parhaimmat lähtökohdat voi tarjota elämäntutkimustiedon 1–2 vuosiluokkien opetussuunnitelma, painottaen esimerkiksi oppilaan omaa ajattelua sekä

kokemuksia ja terveen itsetunnon ja minäkuvan rakentumista, sillä se ei kuulu jokaisen oppilaan lukujärjestykseen. Jotta oppaita sekä materiaaleja voitaisiin kehittää ja suunnata vastaamaan opetuksen tarpeita, tulisi seksuaalikasvatuksen tavoitteet ja sisällöt löytyä ensiksi opetussuunnitelmasta omana osionaan. Selkeä opetussuunnitelma avaisi mahdollisuuksia myös avoimemmalle ilmapiirille keskustella pienten lasten seksuaalikasvatuksesta.

Tutkimustani voidaan pitää merkittävänä, sillä sen perusteella opetussuunnitelmat kaipaavat parannusta niiden seksuaalikasvatuksen tavoitteiden, sisältöjen ja seksuaalikasvatuksen toteutuksen selkeytyksen vuoksi. Tutkimustulokset sekä myös tutkimuksen puute osoittavat, että tarve pienten lasten seksuaalikasvatuksen tutkimukselle on olemassa. Odotan kiinnostuneena tulevaa tutkimustietoa siitä, miten syksyllä 2021 alkavan kaksivuotisen esiopetuksen kokeilun opetussuunnitelman seksuaalikasvatuksen sisällöt ovat koettu käytännön toteutuksessa ja miten ne tulevat mahdollisesti vaikuttamaan tuleviin esi- ja alkuopetuksen opetussuunnitelmien sisältöihin. Myös mahdollinen tutkimus siitä, miten seksuaalikasvatuksen systemaattinen tarjoaminen esiopetuksesta alkaen vaikuttaa lapsen myöhempään kokonaisvaltaiseen kehitykseen on kiinnostava aihepiiri. On pidettävä kuitenkin mielessä, että muutokset koulutusjärjestelmässä näkyvät useimmiten useiden vuosien viiveellä, eikä silloinkaan voida varmaksi erottaa mikä muutoksessa on järjestelmän ja mikä yhteiskunnan vaikutuksen aikaansaannos (Rinne, Kivirauma & Lehtinen, 2015, s. 35).

Oman pro gradu -tutkimukseni kannalta mielenkiintoisia jatkotutkimusideoita voisi mahdollisesti olla esimerkiksi opettajien tai oppilaiden haastatteleminen kehotunne- ja seksuaalikasvatukseen liittyen, oppikirjojen seksuaalikasvatuksen sisältöjen tutkiminen tai luokanopettajaopintojen seksuaalikasvatuksen sisältöjen tutkiminen. Oikea aikaisen ja laadukkaan seksuaalikasvatuksen saaminen on jokaisen lapsen oikeus, ja opetussuunnitelmien tulisi vastata tähän selkeällä sisällöllä paikoittain tulkinnanvaraisten, hajanaisten mainintojen sijaan.

Lähteet

- Bildjuschkin, K. (2016). *Terveystiedon opettajien ja oppilashuollon käsityksiä seksuaalisuudesta, sen kohtaamisesta ja seksuaaliterveyden opettamisesta peruskoulussa*. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Haettu osoitteesta: https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/131626/URN_ISBN_978-952-302-804-3.pdf?sequence=1&isAllowed=y (Viitattu 14.5.2021)
- Cacciatore, R. (2006). *Lasten ja nuorten seksuaalisuus*. Teoksessa Apter, D., Väisälä, L., Kaimola, K. & Ansamaa, O. (2006). *Seksuaalisuus*. Duodecim.
- Cacciatore, R. (2007). *Huomenna pannaan pussauskoppiin: Eväitä tyttöinä ja poikana kasvamisen haasteisiin syntymästä murrosikään*. WSOY.
- Cacciatore, R. & Ingman-Friberg, S. (2016). Mitä on lapsen seksuaalisuus. Teoksessa Ingman-Friberg, S, Cacciatore, R. & Kähkönen, M. (toim.), *Keho on leikki: Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä*. (1. painos.). Duodecim.
- Cacciatore, R., Ingman-Friberg, S. & Kauppinen, P. (2016). Turvataidot ovat lapsen oikeus. Teoksessa Ingman-Friberg, S, Cacciatore, R. & Kähkönen, M. (toim.), *Keho on leikki: Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä*. (1. painos.). Duodecim.
- Cacciatore, R., Laru, S. & Riihonen, R. (2016). Lapsen psykososiaalisen kehityksen tukeminen. Teoksessa Ingman-Friberg, S, Cacciatore, R. & Kähkönen, M. (toim.), *Keho on leikki: Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä*. (1. painos.). Duodecim.
- Cacciatore, R. & Korteniemi-Poikela, E. (2019). *Rakkaus, ilo, rohkeus: Seksuaalisuuden portaat*. Minerva.
- Cacciatore, R., Ingman-Friberg, S., Apter, D., Sajaniemi, N. & Kaltiala, R. (2020). *An alternative term to make comprehensive sexuality education more acceptable in childhood*. South African journal of childhood education, 10(1), pp. e1-e10. <https://doi.org/10.4102/sajce.v10i1.857> (Viitattu 15.3.2021)

- Depauli, C., & Plaute, W. (2018). *Parents' and teachers' attitudes, objections and expectations towards sexuality education in primary schools in Austria*. *Sex Education*, 18(5), 511–526.
<https://doi-org.pc124152.oulu.fi:9443/10.1080/14681811.2018.1433650>
- Egan, R. D. (2015). *Desexualizing the Freudian Child in a Culture of 'Sexualization': Trends and Implications*. Teoksessa Renold, E., Ringrose, J. & Egan, R. D. (2015). *Children, sexuality and sexualization*. Palgrave Macmillan.
- Goldfarb, E. S., & Lieberman, L. D. (2021). *Three decades of research: The case for comprehensive sex education*. *Journal of Adolescent Health*, 68(1), 13–27.
<https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2020.07.036>
- Hakala, J. T. (2017). *Tulevan maisterin graduopas*. Gaudeamus.
- Harter, S. (2012). *The construction of the self: Developmental and sociocultural foundations* (Second edition.). The Guilford Press.
- Huuki, T. (n.d.) *Pinoa, pusua ja puserrusta: Vallan sukupuolistuneet virtaukset lasten leikissä*. Sukupuolentutkimuksen seura. Haettu osoitteesta: <http://jultika.oulu.fi/files/nbnfi-fe201703011934.pdf>
- Ilmonen, K. & Korhonen, E. (2016). Oikeus omaan seksuaalisuuteen. Teoksessa Ingman-Friberg, S, Cacciatore, R. & Kähkönen, M. (toim.), *Keho on leikki: Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä*. (1. painos.). Duodecim.
- Ingman-Friberg, S., Cacciatore, R. & Kähkönen, M. (2016). *Keho on leikki: Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä* (1. painos.). Duodecim.
- Ingman-Friberg, S. (2016). Lasten kuvakirjat – Työkalu pienten lasten seksuaalikasvatukseen. Teoksessa Ingman-Friberg, S, Cacciatore, R. & Kähkönen, M. (toim.), *Keho on leikki: Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä*. (1. painos.). Duodecim.
- Ivanova, O. & Ketting, E. (2018). *Sexuality education in Europe and Central Asia: Recent developments and current status*. The German Federal Centre for Health Education

- (BZgA) & International Planned Parenthood Federation European Network (IPPF EN).
Haettu osoitteesta: <https://www.euro.who.int/en/health-topics/Life-stages/sexual-and-reproductive-health/publications/2018/sexuality-education-in-europe-and-central-asia-state-of-the-art-and-recent-developments.-an-overview-of-25-countries-2018> (Viitattu 17.3.2021)
- Kauppinen, P. (2016). Miten puhua lisääntymisestä. Teoksessa Ingman-Friberg, S, Cacciatore, R. & Kähkönen, M. (toim.), *Keho on leikki: Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä*. (1. painos.). Duodecim.
- Keskinen, S. (2011). Troublesome Differences—Dealing with Gendered Violence, Ethnicity, and ‘Race’ in the Finnish Welfare State. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology & Crime Prevention*, 12(2), 153–172. <https://doi.org.pc124152.oulu.fi:9443/10.1080/14043858.2011.622075>
- Kihlström, M. (2020). *Oikeilla nimillä: Seksuaalikasvatusopas aikuisille*. Kosmos.
- Lainiala, L. (2016). Media muokkaa asenteita. Teoksessa Ingman-Friberg, S, Cacciatore, R. & Kähkönen, M. (toim.), *Keho on leikki: Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä*. (1. painos.). Duodecim.
- Lajunen, K., Andell, M., Ylenius-Lehtonen, M. & Ojanen, S. (2019). *Tunne- ja turvataitoja lapsille: Tunne- ja turvataitokasvatuksen oppimateriaali* (2. p.). [Helsinki]: Terveystieteiden tutkimuskeskus ja hyvinvoinnin laitos. Haettu osoitteesta: https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/126027/Tunne-%20ja%20turvataitoja%20lapsille_WEB.pdf?sequence=1&isAllowed=y (Viitattu 12.3.2021)
- Lajunen, K., Ahl, N-M., Andell, M., Laakso, M-L. & Ylenius-Lehtonen, M. (2019). Tunne- ja turvataitoja lapsille – perusteita ja periaatteita. Teoksessa Lajunen, K., Andell, M., Ylenius-Lehtonen, M. & Ojanen, S. (2019). *Tunne- ja turvataitoja lapsille: Tunne- ja turvataitokasvatuksen oppimateriaali* (2. p.). [Helsinki]: Terveystieteiden tutkimuskeskus ja hyvinvoinnin laitos. Haettu osoitteesta: <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/126027/Tunne->

Laki kaksivuotisen esiopetuksen kokeilusta (1046/2020) 1 § mom. Haettu osoitteesta:

<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2020/20201046>

Lawrence, D. (2006). *Enhancing self-esteem in the classroom* (3rd ed.). Paul Chapman.

Lehto, E. & Huuki, T. (2018). Seksuaalikasvattajuus isyyden ja hegemonisen maskuliinisuuden ristipaineessa. *Kasvatus : Suomen kasvatustieteellinen aikakauskirja*, 49(3), 186-197.

Maailman terveysjärjestön (WHO) Euroopan aluetoimisto & Bundeszentrale für gesundheitliche Aufklärung (BZgA). (2010). *Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa: Toteuttamisohjeet*. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Haettu osoitteesta: <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201205085324> (Viitattu 19.3.2021)

Novitsky, A. (2016). Kuuluuko seksuaalikasvatus kaikille. Teoksessa Ingman-Friberg, S, Cacciatore, R. & Kähkönen, M. (toim.), *Keho on leikki: Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä*. (1. painos.). Duodecim.

Paavilainen, L-M. & Poikela, K-M. (2016). Seksuaalikasvatus leikiten. Teoksessa Ingman-Friberg, S, Cacciatore, R. & Kähkönen, M. (toim.), *Keho on leikki: Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä*. (1. painos.). Duodecim.

Plaza-Del-Pino, F. J., Soliani, I., Fernández-Sola, C., Molina-García, J. J., Ventura-Miranda, M. I., Pomares-Callejón, M. Á., López-Entrambasaguas, O. M., & Ruiz-Fernández, M. D. (2021). *Primary School Teachers' Perspective of Sexual Education in Spain. A Qualitative Study*. Healthcare (Basel, Switzerland), 9(3).

<https://doi-org.pc124152.oulu.fi:9443/10.3390/healthcare9030287>

Rinne, R., Kivirauma, J. & Lehtinen, E. (2015). *Johdatus kasvatustieteisiin*. (8. uudistettu painos.). PS-kustannus.

- Ruuhilahti, S. & Åhman, S. (2019). *PI(M)PPELIPOM. Seksuaalikasvatusmateriaali, vuosiluokat 1–2*. Folkhälsan & Nektaria Ry. Haettu osoitteesta http://www.nektaria.fi/site/sdm_downloads/pimppelipom-vuosiluokat-1-ja-2/ (Viitattu 2.4.2021)
- Salmivalli, C. (2017). Kiusaamisen vähentäminen – Mahdotontako? Teoksessa Ahtola, A. (2017). *Psyykkinen hyvinvointi ja oppiminen*. PS-kustannus.
- Saloheimo, A. (2016). Äijätyttöjä ja prinsessapoikia. Teoksessa Ingman-Friberg, S, Cacciatore, R. & Kähkönen, M. (toim.), *Keho on leikki: Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluiässä*. (1. painos.). Duodecim.
- Sikala, I., Tuura, J., Myllykangas, K., Tölli, S. & Sciences|, f. a. a. U. o. A. (2020). *Ikätasoinen seksuaalikasvatus on lapsen turva*. Oulun ammattikorkeakoulu, Oamk. Haettu osoitteesta <http://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-2020052513316> (Viitattu 2.4.2021)
- Sinkkonen, J. (2018). *Kiintymyssuhteet elämäkaaressa*. Duodecim.
- Stone, N., Ingham, R., & Gibbins, K. (2013). ‘Where do babies come from?’ Barriers to early sexuality communication between parents and young children. *Sex Education*, 13(2), 228–240. <https://doi-org.pc124152.oulu.fi/9443/10.1080/14681811.2012.737776>
- Terveysten ja hyvinvoinnin laitos. (6.7.2017). *Luokat 1 ja 2*.
Haettu osoitteesta: https://thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/tyon_tueksi/seksuaalikasvatus/perusopetus/alaluokilla/luokat-1-ja-2 (Viitattu 12.3.2021)
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. (2018). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi* (Uudistettu laitos.). Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Oinonen, M., Susineva, A., Niva, N. & Kivilompolo, J. (2019). *Seksuaalikasvattajan käsikirja*. Hivpoint.

Opetushallitus. (2016). *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014*. Haettu osoitteesta:
https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/perusopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2014.pdf

Opetushallitus. (2021). *Kaksivuotisen esiopetuksen kokeilun opetussuunnitelman perusteet 2021*. Haettu osoitteesta:
https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/Kaksivuotisen_esiopetuksen_kokeilun_opetussuunnitelman_perusteet_2021.pdf

Oulun kaupunki. (2019). *Turvallinen Oulu-hanke*. [Verkkosivu]. Haettu osoitteesta:
<https://www.ouka.fi/oulu/kehittamishankkeet/turvallinen-oulu-hanke> (Viitattu 20.4.2021)

Vuori, J. (n.d.). Laadullinen sisällönanalyysi. Teoksessa Vuori, J. (toim.), *Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja*. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. Haettu osoitteesta:
<https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/kvali/analyysitavan-valinta-ja-yleiset-analyysitavat/laadullinen-sisallanalyysi/> (Viitattu 20.5.2021)

Väestöliitto. (n.d.). *Lasten kehotunnekasvatus*. Haettu osoitteesta
<https://www.vaestoliitto.fi/ammattilaiset/lasten-kehotunnekasvatus/> (Viitattu 19.3.2021)

Väestöliitto. (2020). *Harjoituksia lasten kehotunnekasvatukseen*. Haettu osoitteesta:
<https://www.vaestoliitto.fi/uploads/2020/11/b2b6d365-stea-harjoitukset-valmis.pdf>
(Viitattu 21.4.2021)